دوكتور ئەركىن ئەكرەم

خىتاينىڭ يېڭى ھاكىمىيىتى ۋە سىياسىي ئىسلاھات

خىتاينىڭ يېڭى ھاكىمىيىتى

خىتاي كوممۇنىستىك پارتىيەسى(خ ك پ)، شاڭخەي شەھرىدە ئىنتېرناتسىيونال تەشكىلاتىنىڭ قوللىشى ۋە 12 ۋەكىلىنىڭ(جەمئىي ئەزا 57) قاتنىشىشى بىلەن 1921 - يىلى ئىيۇل ئېيىدا مەخپىي قۇرۇلدى. 1927 - يىلىغا كەلگەندە قوراللىق كۈرەش مەغلۇبىيەتكە ئۇچراپ پارتىيە ئىچىدە «بۆلۈنۈش» پەيدا بولدى. خ ك پ، مىللەتچى خىتاي ھۆكۈمىتى(گومىنداڭ) نىڭ بېسىمى ۋە ھۇجۇملىرىغا ئۇچرىغان بولسىمۇ، خەلقئارالىق ئومۇمىي ۋەزىيەتنىڭ يار بېرىشى ۋە مەۋجۇت ھۆكۈمەتنىڭ مۇۋەپپەقىيەتسىزلىكى سەۋەبلىك 1945 - يىلدىن 1949 - يىلىغىچە بولغان ئىچكى ئۇرۇشتا غەلىبە قازاندى. ئاخىرىدا 1949 - يىلى 10 - ئاينىڭ 1 - كۈنى خىتاي كوممۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ ھاكىمىيىتى ئاستىدا خىتاي خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلدى. خىتاي كوممۇنىستىك پارتىيەسى ھاكىمىيەت كۈچىنى ۋە تارىخىي ۋەزىپىسىنى خەلقتىن ئالغانلىقىنى جاكارلىدى.

خ ك پ نىڭ ھاكىمىيەت قۇرۇلمىسى
خ ك پ باش سېكرېتارى
(1)
خ ك پ سىياسىي بىيۇرو دائىمىي كومىتېتى
(7)
خ ك پ سىياسىي بىيۇرو ئەزالىرى
(25)
خ ك پ مەركىزىي كومىتېتى
(205)
پارتىيە ۋەكىللىرى
(2270)
خ ك پ ئەزالىرى
(82.206 مىليون)

شۇنىڭدىن كېيىن، جۇڭگودا ھاكىمىيەت قۇرۇلمىسى بەش يىلدا بىر قېتىم ئېچىلىدىغان خىتاي كوممۇنىستىك پارتىيەسى مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى ئارقىلىق ئالمىشىدىغان بولدى. -1921يىلدىن بېرى 18 قېتىم قۇرۇلتاي ئېچىلدى.

خىتاي كوممۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ يېقىندا چاقىرىلغان 18 – نۆۋەتلىك قۇرۇلتىيى 2012 - يىلى 11 - ئاينىڭ 8 - كۈندىن 14 – كۈنگىچە بېيجىڭدا ئۆتكۈزۈلدى، 15

- كۇنى بولسا، 18 - قۇرۇلتاينىڭ 1 - ئومۇمىي يىغىنى ئېچىلدى. مەزكۇر يىغىندا خىتاي كوممۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ ھاكىمىيەت كابىنېتلىرى ئارقا - ئارقىدىن ئېلان قىلىندى. 82 مىليون 206 مىڭ ئەزاسى بولغان خ ك پ ھەر قايسى رايونلاردىن سايلاپ ئەۋەتىلگەن 2270 ۋەكىل بىلەن قۇرۇلتاي ئېچىپ، نەتىجىدە 205 ئەزادىن تەركىپ تاپقان خ ك پ مەركىزىي كومىتېتىنى قۇرۇپ چىقتى. 171 كىشى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ قوشۇمچە ئەزالىقىغا سايلاندى. شۇنىڭ بىلەن بىرگە يەنە، 130 كىشى مەركىزىي ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىغا ئەزا بولۇپ سايلاندى. خىتاي خەلق ئازادلىق ئارمىيەسى خىتاي كوممۇنىستىك پارتىيەسىگە قاراشلىق بولغانلىقى ئۈچۈن 11 كىشىدىن تەركىپ تاپقان مەركىزىي ھەربىي ئىشلار كومىتېتى قۇرۇلۇپ چىقتى. خ ك پ مەركىزىي كومىتېتى ئەزالىرى ئىچىدىن دۆلەتنى باشقۇرىدىغان خ ك پ رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى تەشكىل قىلىندى. بۇ گۇرۇپپا 25 كىشىدىن تەركىپ تاپقان خىتاي كوممۇنىستىك پارتىيەسى سىياسىي بيۇروسىدۇر. بۇ رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى ئەزالىرى ئىچىدىن يەتتە نەپەر دائىمىي ئەزا سايلىنىپ چىقتى.[1] يەتتە كىشىدىن تەشكىل قىلىنغان سىياسىي بيۇرو دائىمىي ئەزالىرى خىتاينىڭ ئەڭ ھوقۇقلۇق كىشىلىرىدۇر. سىياسىي بيۇرو دائىمىي ئەزالىرى ئارىسىدىن بىر سېكرېتار سايلاپ چىقىلغان بولۇپ، سېكرېتارلىققا سايلانغان شى جىنپىڭ، خىتاي كوممۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ ئەڭ ھوقۇقلۇق كىشىسى ھېسابلىنىدۇ. شى جىنپىڭنىڭ سېكرېتار، لى كېچياڭنىڭ باش مىنىستىر بولىدىغانلىقى 2007 - يىلىدا چاقىرىلغان خ ك پ 17 - نۆۋەتلىك قۇرۇلتىيىدا مەلۇم بولغان ئىدى. خ ك پ سىياسىي بيۇروسىنىڭ باشقا بەش نەپەر ئەزاسى 18 - قۇرۇلتايدا بەلگىلەندى.

خ ك پ مەركىزىي كومىتېتى سىياسىي بيۇروسىنىڭ دائىمىي ئەزالىرى			
ئىسمى	يېشى	بۇرۇنقى ۋەزىپىلىرى	يېڭى ۋەزىپىلىرى
شى جىنپىڭ	59	خ ك پ مۇئاۋىن سېكرېتا رى، مۇئاۋىن دۆلەت رەئىسى، مەركىزىي ھەربىي ئىشلار كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى	خ ك پ مەركىزىي كومىتېتىنىڭ رەئىسى، مەركىزىي ھەربىي ئىشلار كومىتېتىنىڭ رەئىسى، دۆلەت رەئىسى (2013 مارت)
لى كېچياڭ	57	مۇئاۋىن باش مىنىستىر	باش مىنىستىر(2013 مارت)
جاڭ دېجياڭ	66	مۇئاۋىن باش مىنىستىر ۋە چوڭچىڭ شەھەرلىك پارتكوم سېكرېتارى	خىتاي خەلق قۇرۇلتىيى رەئىسى (2013 مارت)

(1) 〈中國共產黨第十八屆中央委員會第一次全體會議公報〉, 新華社, 2012年11月15日 13:13:02.

يۇ جېڭشېڭ	67	شاڭخەي شەھەرلىك پارتكوم سېكرېتارى	خىتاي سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشىنىڭ رەئىسى (2013 مارت)
لىيۇ يۈنشەن	65	پارتىيە مەركىزىي تەشۋىقات كومىتېتىنىڭ رەئىسى	خ ك پ مەركىزىي كومىتېتى شۇجىچۇسىنىڭ سېكرېتارى
ۋاڭ چىشەن	64	مۇئاۋىن باش مىنىستىر	خ ك پ مەركىزىي كومىتېتى ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ سېكرېتارى
جاڭ گاۋلى	66	تيەنجىن شەھەرلىك پارتكوم سېكرېتارى	مۇئاۋىن باش مىنىستىر(مارت2013)

خ ك پ 18 – قۇرۇلتىيىدا سايلانغان مەركىزىي كومىتېت ئەزالىرىنىڭ بەزىلىرى 2013 – يىلى مارت ئېيىدا ئۆتكۈزۈلىدىغان خىتاي خەلق قۇرۇلتىيى ۋە خىتاي سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى يىغىنلىرىدىن كېيىن، ھۆكۈمەتتە ۋەزىپە ئۆتەشكە باشلايدۇ. خىتاي كوممۇنىستىك پارتىيەسى نىزامنامىسى ۋە جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى ئاساسىي قانۇنىغا ئاساسەن، خىتاي خەلق قۇرۇلتىيى بىلەن خىتاي سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشىمۇ خىتاي كوممۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ رەھبەرلىكىدە ئىش كۆرىدۇ. يەنى، خىتاي كوممۇنىستىك پارتىيەسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ سېكرېتارى ۋە مەركىزىي ھەربىي ئىشلار كومىتېتىنىڭ رەئىسلىك ۋەزىپىسىنى ئۆز ئۈستىگە ئالغان شى جىنپىڭ، 2013 – يىلى مارتتا ئېچىلىدىغان خىتاي خەلق قۇرۇلتىيىدىن كېيىن، دۆلەت رەئىسلىك ۋەزىپىسىنى تاپشۇرۇۋالىدۇ. شۇنىڭدەك، مۇئاۋىن باش مىنىستىر لى كېچياڭ خىتاي خەلق قۇرۇلتىيىدىن كېيىن، خىتاينىڭ باش مىنىستىرى بولىدۇ. خ ك پ سىياسىي بيۇروسىنىڭ قالغان بەش ئەزاسىمۇ بېرىلگەن ۋەزىپىلىرىنى تاپشۇرۇۋالىدۇ.

1945 – يىلىدا تەسىس قىلىنغان خ ك پ سىياسىي بيۇروسى، پارتىيە ۋە دۆلەت ھاكىمىيىتىدە ئەڭ ھوقۇقلۇق ئورگان بولۇپ، دۆلەت بىلەن مۇناسىۋەتلىك ئەڭ مۇھىم قارارلار بۇ ئورگاندا ئورۇن ئالغان ئەزالار تەرىپىدىن كېلىشىم ئارقىلىق ئېلىنىدۇ. خ ك پ بۇنى دېموكراتىيە مەركەزلەشتۈرۈلگەن باشقۇرۇش سىستېمىسى دەپ تونۇتىۋاتىدۇ. ئەزالارنىڭ يېشى 68 دىن تۆۋەن بولۇشى ۋە تەجرىبىلىك بولۇشى تەلەپ قىلىنىدۇ. خ ك پ سىياسىي بيۇروسى بەش يىلدا بىر قېتىم ئېچىلىدىغان خ ك پ قۇرۇلتىيى بىلەن بىرلىكتە تەشكىل قىلىنىدۇ. قۇرۇلتايغىچە بولغان ئارىلىقتا خ ك پ سىياسىي بيۇروسىنىڭ ۋەزىپىسى ئەمەلىيەتتە خ ك پ سىياسى بيۇروسى دائىمىي ئەزالىرى، يەنى 7 كىشىدىن تەركىب تاپقان سىياسى بيۇرو دائىمىي كومىتېتى تەرىپىدىن ئىجرا قىلىنىدۇ. خ ك پ سىياسىي بيۇروسى دائىمىي كومىتېتى خىتاينى ھەقىقىي باشقۇرىدىغان ئورگان

ھېسابلىنىدۇ ۋە پارتىيە سېكرېتارى شى جىنپىڭ بۇ كومىتېتقا رىياسەتچىلىك قىلىدۇ. بىراق، قارار ئالغاندا شى جىنپىڭنىڭ پەقەتلا بىر ئاۋاز بېرىش ھوقۇقى بولغانلىقى ئۈچۈن قالغان ئالتە ئەزاغا كۆپ تەسىر كۆرسىتەلمەيدۇ. بۇ، ماۋزېدۇڭ ۋە دېڭ شىياۋپىڭغا ئوخشاش كۈچلۈك رەھبەرلەر بولمىغان ئەھۋال ئاستىدا، پارتىيە رەھبەرلىكىنى كۈچلەندۈرۈش مەقسىتىدە بارلىققا كەلتۈرۈلگەن بىر سىستېما ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ. بۇ ئارقىلىق ھەم پارتىيە، ھەم ھەربىي ئىشلار ۋە دۆلەت رەئىسلىكى ۋەزىپىلىرىنى ئۈستىگە ئالغان شى جىنپىڭنىڭ كۈچى تەقسىم قىلىنغان بولىدۇ، يەنى شى جىنپىڭنىڭ رەھبەرلىك كۈچى ئاجىزلىتىلغان بولىدۇ.

ئەمما، سىياسىي بىيۇرو دائىمىي كومىتېتىدا ئورۇن ئالغان خىتاي رەھبەرلىرىنىڭ ئەھۋالىغا دىققەت بىلەن قارايدىغان بولساق، كومىتېتتا كونسېرۋاتىپ ئەزالارنىڭ كۆپلىكىنى، كۈچ تەڭپۇڭلۇقىدىكى ئېغىرلىقنىڭ سابىق رەئىس جياڭ زېمىن تەرەپتە ئىكەنلىكىنى كۆرگىلى بولىدۇ. بۇنىڭدىن باشقا يەنە، خ ك پ 18-قۇرۇلتىيىدا، بۇرۇنقىغا ئوخشىمايدىغان شەكىلدە، سابىق رەئىس جياڭ زېمىن ۋە پېنسىيەگە چىققان باشقا خىتاي رەھبەرلىرىنىڭ ئىشتىراك قىلىشى ۋە ئالدىنقى قاتاردىن ئورۇن ئېلىشى سابىق رەھبەرلەرنىڭ يېڭى تەشكىل قىلىنغان سىياسىي بىيۇرو دائىمىي كومىتېتىغا ۋە رەئىس شى جىنپىڭغا تەسىر كۆرسىتىدىغانلىقىنى چۈشەندۈرىدۇ.

خ ك پ مەركىزىي كومىتېتى سىياسىي بىيۇرو دائىمىي ئەزالىرى ئارىسىدىكى كۈچ تەڭپۇڭلۇقى	
قىزىل شاھزادىلەر	شى جىنپىڭ، يۈ جېڭشېڭ، ۋاڭ چىشەن
جياڭ زېمىن	جاڭ دېجياڭ، يۈ جېڭشېڭ، لىيۇ يۈنشەن، ۋاڭ چىشەن، جاڭ گاۋلى
خۇجىنتاۋ	لى كېچياڭ

يېڭى تەشكىل قىلىنغان سىياسىي بىيۇرو دائىمىي كومىتېتىدا ئورۇن ئالغان ئەزالارنىڭ پارتىيە ئىدىيولوگىيەسىگە بولغان ساداقىتىدىن قارىغاندا، مەزكۇر كومىتېت پارتىيەنىڭ نوپۇزىنى قوغداشنى ۋە مەۋجۇت سىياسىي يولدا مېڭىشنى نىشان قىلىدىغاندەك تۇرىدۇ. بۇ ئەھۋال يۈرگۈزۈلۈۋاتقان مەۋجۇت تاشقى ئىشلار سىياستىنىڭمۇ ئۆزگەرمەيدىغانلىقىدىن بىشارەت بەرمەكتە. خۇسۇسەن سىياسىي بىيۇرونىڭ كۆپ ساندىكى ياشانغان ئەزالىرى خىتاينىڭ سىياسىي ۋە ئىقتىسادىي جەھەتتە مۇھىم ئىسلاھات ئېلىپ بارىدىغانلىقىغا دائىر ئۈمىد بەرمەيۋاتىدۇ. خىتاي جەمئىيتى ۋە خەلقئارا كۈتكەن ئىسلاھات ئېھتىمالى زەئىپ كۆرۈلۈۋاتىدۇ. شى جىنپىڭنىڭ ئەڭ يېقىن قوللىغۇچىسى ۋە سىياسىي بىيۇرو

ئەزاسى بولغان خ ك پ مەركىزىي تەشكىلات بۆلۈمگە مەسئۇل مىنىستىر لى يۈەنچاۋ (62) بىلەن مەۋجۇت ھاكىمىيەت تەشكىلىدە ئەڭ كۆپ ئىسلاھاتچى بولۇپ تونۇلغان گۇاڭدوڭ ئۆلكىلىك پارتكوم سېكرېتارى ۋاڭ ياڭنىڭ(57) بولماسلىقىدىن قارىغاندا، شى جىنپىڭ ھاكىمىيىتىدىن يېڭىلىق ۋە ئىسلاھات ئېلىپ بېرىشنى ئۈمىد قىلىش ناھايىتى قىيىن. ئەمما، بەش يىلدىن كېيىن ئۆتكۈزۈلىدىغان خ ك پ 19 – قۇرۇلتىيىدا مەۋجۇت سىياسىي بيۇرو دائىمىي كومىتېتىنىڭ بەش ئەزاسى ياش چەكلىمىسى سەۋەبىدىن پېنسىيەگە چىقىدۇ، ئىلگىرى پېنسىيەگە چىققان سابىق رەھبەرلەرنىڭ كۆپ قىسمى ئۆلگەن بولىدۇ. نەتىجىدە خ ك پ نىڭ 19 – قۇرۇلتىيىدىن كېيىنكى مەزگىلدە، يەنى شى جىنپىڭ ئىككىنچى نۆۋەت رەئىس بولغان مەزگىلدە سىياسىي بيۇرو ۋە سىياسىي بيۇرو دائىمىي كومىتېتىغا ئۆزىنى قوللايدىغان كىشىلەرنىڭ كىرىشى، شى جىنپىڭغا خىتاينى تېخىمۇ مۇستەقىل ھالدا باشقۇرۇش پۇرستى يارىتىپ بېرىدۇ. بۇ ئەھۋال، لى يۈەنچاۋ ۋە ۋاڭ ياڭغا ئوخشاش ئىسلاھاتچىلارنىڭمۇ سىياسىي بيۇرو دائىمىي كومىتېتىغا كىرىشىگە، شۇنداقلا خىتاينىڭ كۈچلىنىشى ئۈچۈن ئىسلاھات سىياسىتىنى ياقلايدىغان باشقا كىشىلەرنىڭ مۇھىم ۋەزىپىلەرگە قويۇلۇشىغا ئىمكانىيەت يارىتىدۇ. رەئىس شى جىنپىڭ ئىچكى جەھەتتىكى سىياسىي، ئىقتىسادىي ۋە ئىجتىمائىي مەسىلىلەرنى، تاشقى سىياسەت جەھەتتىكى قىيىنچىلىقلارنى ھەل قىلىش، خ ك پ تارىخىدا ئىز قالدۇرۇش ئۈچۈن بۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىشى مۇمكىن.

باشقا بىر مەسىلە بولسا، 25 ئەزادىن تەشكىل تاپقان خ ك پ مەركىزىي كومىتېتى سىياسىي بيۇروسىدا سابىق سىياسىي بيۇرو ئەزاسى ۋە مەملىكەتلىك سىياسىي مەسلىھەت كېڭەشى ئەزاسى لىيۇ ياندوڭ بىلەن فۇجيەن ئۆلكىلىك پارتكوم سېكرېتارى لىيۇ چۈنلەن قاتارلىق ئىككى ئايال ئەزا بار بولۇپ، بۇ، خ ك پ سىياسىي بيۇرو تارىخىدا يۈز بەرگەن تۇنجى ئىش ھېسابلىنىدۇ. بىراق، خ ك پ سىياسىي بيۇرو دائىمىي كومىتېتىدا ئايال ئەزانىڭ يوقلۇقى، مەزكۇر سىياسىي بيۇرودا ئاياللارغا تېخى ئورۇن بېرىلمىگەنلىكىنى، ھاكىمىيەت قۇرۇلمىسىدا يەنىلا ئەرلەرنىڭ ئېغىر باسىدىغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ.

يېڭى ھاكىمىيەتنىڭ سىياسىي ئىسلاھاتى

خىتاي رەھبەرلىرىنىڭ ئوخشىمىغان ۋاقىت ۋە مۇھىتتا قىلغان سۆزلىرىگە ئاساسلانغاندا، خىتاي يېڭى ھاكىمىيىتىنىڭ قىسقا مەزگىللىك نىشانى بارغانسېرى

ئېغىرلىشىۋاتقان پارىخورلۇق ۋە چىرىكلىك مەسىلىلىرىنى ھەل قىلىپ، ھاكىمىيەتنى مۇستەھكەملەش ۋە ئىقتىسادىي تەرەققىياتنى مۇقىملىقتا ئىگە قىلىشتۇر. ئوتتۇرا مەزگىللىك نىشانى بولسا، 2020 – يىلىغىچە ئوتتۇرا ھاللىق (شياۋكاڭ) بىر جەمئىيەت بەرپا قىلىشتۇر. يەنى كىشى بېشىغا چۈشىدىغان مىللىي دارامەتنى 2010 (GSYİH) – يىلىدىن 2020 – يىلىغىچە بىر ھەسسە ئاشۇرۇش (كىشى بېشىغا چۈشىدىغان مىللىي دارامەتنى 5000 – 4000 دوللار، ئىچكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتىنى 12 تىرىلىيون دوللار)[2] تۇر. بۇ خىتاي كوممۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ 100 – يىللىقىنىڭ نىشانى ھېسابلىنىدۇ.[3] بەزى مۇتەخەسسىسلەرگە كۆرە، بۇ نىشانغا سەككىز يىلدا يېتىش مۇمكىن.[4] ئۇزۇن مەزگىلدە بولسا، خىتاي خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغانلىقىنىڭ 100 – يىللىغىچە ھاللىق جەمئىيەت، دېموكراتىك، مەدەنىي ۋە ماسلاشقان بىر سوتسىيالىستىك زامانىۋى دۆلەت قۇرۇپ چىقىش نىشان قىلىنماقتا.[5] بۇ يەردىكى زامانىۋى دۆلەتنىڭ ئۆلچىمى بولسا، سانائەت، يېزا ئىگىلىكى، دۆلەت مۇداپىيەسى ۋە پەن – تېخنىكا قاتارلىق تۆت ساھەدە زامانىۋىلىشىشتۇر. خىتاينىڭ ئەڭ ئاخىرقى نىشانى، خىتاينىڭ يېڭىدىن گۈللىنىشىنى قولغا كەلتۈرۈشتۇر.[6] خ ك پ سېكرېتارى شى جىنپىڭ بۇ نىشانىنى «خىتاينىڭ چۈشى» دەپ ئاتىماقتا.[7] خىتاي كوممۇنىستلىرىنىڭ ئالىي غايىسى خىتايچە كوممۇنىزمىنىڭ ئەمەلگە ئېشىشى بولۇپ، خىتاي كوممۇنىستىك پارتىيەسى ۋە خىتاي خەلقىنىڭ چۈشى بولسا، سوتسىيالىستىك زامانىۋىلىشىش ۋە خىتاينىڭ قايتىدىن كۈچلىنىشىدۇر.[8] شى جىنپىڭ رەھبەرلىكىدىكى يېڭى خىتاي ھۆكۈمىتى بىر ئۆزگىرىش بولمىغاندا 2022 – يىلىغىچە داۋاملىشىدىغانلىقى ئۈچۈن ئوتتۇرا مەزگىللىك نىشانى

(2) 胡錦濤,〈堅定不移沿著中國特色社會主義道路前進　為全面建成小康社會而奮鬥-在中國共產黨第十八次全國代表大會上的報告〉 (2012年11月8日),《人民日報》2012年11月18日 01 版.

(3) 胡錦濤,〈在慶祝中國共產黨成立90周年大會上的講話〉 (2011年7月1日),《人民日報》, 2011年07月02日 02 版.

(4) 潘旭濤,〈全面小康 八年可期〉,《人民日報》(海外版), 2012年11月13日 第 03 版.

(5) 胡錦濤,〈在慶祝中國共產黨成立90周年大會上的講話〉 (2011年7月1日),《人民日報》, 2011年07月02日 02 版.

(6) 本報評論員,〈贏得青年,就是贏得未來和希望-七論學習貫徹胡錦濤同志「七一」重要講話〉,《人民日報》, 2011年07月11日 01 版.

(7) 張爍, 〈習近平在參觀《復興之路》展覽時強調:承前啟後, 繼往開來, 繼續朝著中華民族偉大復興目標奮勇前進〉,《人民日報》, 2012年11月30日 01 版; 張爍, 〈習近平在十八屆中央紀委二次全會上發表重要講話強調:更加科學有效地防治腐敗, 堅定不移把反腐倡廉建設引向深入〉,《人民日報》, 2013年01月23日 01 版.

(8) 李毅ve李清華,〈用新的奮鬥續寫社會主義新篇章〉,《人民日報》,2013年01月25日07 版.

ئىشقا ئاشۇرۇشقا تىرىشىدۇ. ئەمما، رەئىس شى جىنپىڭنى جىددىي مەسىلىلەر كۈتۈپ تۇرماقتا.

خىتاينىڭ ئىقتىسادىي جەھەتتە تېز سۈرئەتتە تەرەققىي قىلىشى بىلەن بىرلىكتە مەيدانغا كەلگەن جىددىي پارىخورلۇقلار ئارمىيە ئىچىدىمۇ يۈز بېرىۋاتقان بولۇپ،[9] قانۇننىڭ توغرا ئىجرا قىلىنالماسلىقى، كىرىم تەقسىماتىدىكى تەڭپۇڭسىزلىقنىڭ خەتەرلىك سەۋىيەگە يېتىشى، يىلىغا ئونمىڭلارچە ئاممىۋى توقۇنۇشلارنىڭ يۈز بېرىشى، خەلقئارا پۇل – مۇئامىلە كرىزىسى بىلەن بىرلىكتە دۆلەت ئىقتىسادىنىڭ تۇرغۇنلۇق مەزگىلىگە قەدەم قويۇشى، بۇلاردىن باشقا يەنە، پۇل پاخاللىقى ۋە ئىشسىزلىقنىڭ يۇقىرى كۆتۈرۈلۈشى مەركىزىي ھاكىمىيەتنىڭ مۇقىملىقىغا زىيان سالماقتا. تەيۋەن، تىبەت ۋە شەرقىي تۈركىستان قاتارلىق خەلقئارا سەۋىيەگە يەتكەن مىللىي مۇستەقىللىق ھەرىكەتلىرىمۇ خىتاينىڭ يۈكسىلىشى بىلەن باراۋەر ئۆز تەسىرىنى ئاشۇرماقتا. ئىقتىسادىي تەرەققىيات ئۈچۈن مەملىكەت ئىچى ۋە مەملىكەت سىرتىدىكى مۇقىملىق، خەۋپسىزلىك مۇھىتىنى يارىتىش ئىستراتېگىيەسى ئۈستىگە قۇرۇلغان تاشقى سىياسىتىمۇ نۇرغۇنلىغان تەھدىتلەرگە دۇچ كەلمەكتە. 30 يىلدىن بېرى داۋاملاشتۇرۇلغان ياخشى قوشنىدارچىلىق مۇناسىۋەتلىرىمۇ يېقىنقى يىللاردا مۇۋەپپەقىيەتسىزلىككە ئۇچرىماقتا. دۇنيادا ئىقتىسادىي جەھەتتە 3 – ئورۇندا تۇرىدىغان ياپونىيە بىلەن يۈز بېرىۋاتقان سىياسىي ۋە بىخەتەرلىك مەسىلىلىرى ھەمدە بۇ سەۋەبلىك ئوتتۇرىغا چىققان سودا – ئىقتىساد مۇناسىۋەتلىرىدىكى سەلبىي تەسىرلەر؛ فىلىپپىن ۋە ۋېيتنام ئارىسىدا يۈز بەرگەن ئارالغا ئىگىدارچىلىق قىلىش دەۋالىرى ۋە يۈكسىلىۋاتقان خىتاينىڭ قوشنا دۆلەتلەرگە ئىشەنچ بېرىدىغان، ئەندىشىلىرىنى تۈگىتىدىغان يۇمشاق كۈچ ياراتماسلىقى؛ ئەڭ مۇھىم بولغىنى ئامېرىكىنىڭ 2010 – يىلدىن بۇيان يولغا قويۇشقا باشلىغان «ئاسىياغا قايتىش (return to Asia)» ياكى «قايتىدىن تەڭشەش (strategic rebalancing)» ئىستراتېگىيەسى ۋە بۇ سەۋەبلىك ئامېرىكىنىڭ خىتاينى ئىستراتېگىيەلىك قورشاۋغا ئېلىش سىياسىتى خىتاينىڭ ئەتراپىدىكى ۋەزىيەتنىڭ يامانلىشىشىغا سەۋەبچى بولۇۋاتىدۇ. دۆلەت رەئىسى خۇجىنتاۋنىڭ دېگىنى بويىچە ئېيتقاندا، خىتاي ھازىر ئىلگىرى ھېچقاچان كۆرۈلۈپ باقمىغان پۇرسەتلەر ۋە قىيىنچىلىقلارغا دۇچ كەلمەكتە.[10]

(9) Jane Perlez, “Corruption in Military Poses a Test for China”, *The New York Times*, November 14, 2012

(10) 〈中共中央召開黨外人士座談會徵求對中共十八大報告的意見，胡錦濤主持並發表重要講話〉，《人民日報》，2012年11月06日　01 版.

خىتاينىڭ يېڭى مەركىزىي ھاكىمىيىتى بارلىق بۇ مەسىلىلەرنىڭ ھەممىسىگە چارە تېپىشى كېرەك. ئەكسىچە بولغاندا كوممۇنىستىك پارتىيەنىڭ بىر پارتىيە ھۆكۈمرانلىقىنىڭ قانۇنلۇق ئورنى تالاش – تارتىش قوزغىشى مۇمكىن. خىتاي رەھبەرلىرى بۇ خەتەرنى بىلىدىغان بولۇپ، قىسقا مۇددەت ئىچىدە خىيانەتچىلىككە، چىرىكلىككە ۋە قانۇنسىزلىققا قارشى چىقمىغان تەقدىردە ھەم ھاكىمىيەت ھەمدە خ ك پ يوقىلىدۇ. 2012 – يىلى 3 – ئاينىڭ 27 – كۈنى ئېچىلغان خەلق قۇرۇلتىيىدا سۆز قىلغان باش مىنىستىر ۋېن جىباۋ، «خىيانەتچىلىك ۋە چىرىكلىك ھەل قىلىنمىغان ئەھۋال ئاستىدا خىتاي ھاكىمىيىتىنىڭ ماھىيىتى ئۆزگىرىشى مۇمكىن ۋە ئاخىرىدا ھاكىمىيەتمۇ ۋەيران بولىدۇ» دەيدۇ.(11) 2012 – يىلى 11 – ئاينىڭ 8 – كۈنى خ ك پ 18 – قۇرۇلتىيىدا سۆز قىلغان دۆلەت رەئىسى خۇجىنتاۋ، پارىخورلۇق ۋە چىرىكلىك مەسىلىسىنىڭ خەلق ئەڭ كۆپ كۆڭۈل بۆلىدىغان چوڭ سىياسىي مەسىلە ئىكەنلىكىنى ۋە ھەل قىلىنمىغاندا، پارتىيەگە ئەجەللىك زەربە بېرىدىغانلىقىنى ھەتتا پارتىيەنىڭمۇ، دۆلەتنىڭمۇ يوق بولىدىغانلىقىنى تەكىتلىگەن.(12) 2012 – يىلى 19 – نويابىر كۈنى خ ك پ سېكرېتارى شى جىنپىڭمۇ سۆز قىلىپ، خىيانەتچىلىك مەسىلىسىنىڭ كۈنسېرى خەتەرلىك سەۋىيەگە يېتىپ بېرىۋاتقانلىقىنى ۋە مۇشۇنداق داۋام قىلسا، ھەم پارتىيەنىڭ ھەمدە دۆلەتنىڭ يوقىلىدىغانلىقىنى ئەسكەرتكەن.(13) خىتاينى بۈگۈنكى ھالغا ئېلىپ كەلگەن 70 يىللىق ئۈچ باسقۇچلۇق تەرەققىيات ئىستراتېگىيەسى(1987 – 2050) نىڭ ئىگىسى ۋە ماۋزېدۇڭ (1893 – 1976) دىن كېيىنكى خىتاينىڭ ئىككىنچى ئەۋلاد رەھبىرى دېڭ شىياۋپىڭ (1904 – 1997) مۇ، بۇ خىل خەتەرلىك ئەھۋال ھەققىدە توختىلىپ، سىياسىي قۇرۇلما ئىسلاھاتى ئېلىپ بېرىلمىغاندا، پارتىيە ۋە دۆلەتنىڭ ماھىيىتىنىڭ ئۆزگىرىپ كېتىدىغانلىقىنى (14)، ھەتتا پارتىيە ۋە دۆلەتنىڭ مۇنقەرز بولۇشىغا سەۋەب بولىدىغانلىقىنى قەيت قىلغان ئىدى.(15) دېڭ شىياۋپىڭنىڭ پىكرىگە ئاساسلانغاندا، «پەقەت ئىقتىسادىي قۇرۇلمىنىڭ ئىسلاھاتىلا يېتەرلىك ئەمەس،

(11) 杜榕,〈溫家寶強調創造條件讓人民群眾監督政府〉,《人民日報》, 2012年03月27日 01 版.

(12) 胡錦濤,〈堅定不移沿著中國特色社會主義道路前進 為全面建成小康社會而奮鬥–在中國共產黨第十八次全國代表大會上的報告〉(2012年11月8日),《人民日報》2012年11月18日 01 版.

(13) 習近平, 〈緊緊圍繞堅持和發展中國特色社會主義,學習宣傳貫徹黨的十八大精神(2012年11月17日), 《人民日報》, 2012年11月19日 02 版.

(14) 中共中央文獻編輯委員會編, 《鄧小平文選》第2卷,北京:人民出版社, 1994:333.

(15) 中共中央文獻編輯委員會編, 《鄧小平文選》第2卷, 1994:397.

سىياسىي قۇرۇلمىمۇ ئىسلاھ قىلىنمىغان تەقدىردە ئىقتىسادىي قۇرۇلما ئىسلاھاتىدىن نەتىجە ئالغىلى بولمايدۇ.» بۇ مەندىن ئېيتقاندا، «خىتاينىڭ بارلىق ئىسلاھاتلىرىنىڭ مۇۋەپپەقىيەت قازىنىش – قازىنالماسلىقى سىياسىي قۇرۇلما ئىسلاھاتىغا باغلىق ئىدى.» دېڭ شياۋپىڭ خىتايدا «سىياسىي قۇرۇلما ئىسلاھاتىنىڭ مەجبۇرىي ۋە مۇھىم» ئىكەنلىكىنى كۆرسەتكەن.[16] ئەمما، دېڭ شياۋپىڭنىڭ ئۆلۈمىدىن كېيىن، جياڭ زېمىن (1989 – 2002) ۋە خۇجىنتاۋ (2002 – 2012) دەۋرىدە پەقەتلا سىياسىي – ئىقتىساد خاراكتېرلىك ئىسلاھاتلار ۋە سىياسىي ئورگانلارغا قارىتىلغان بەزى ئىسلاھاتلار ئېلىپ بېرىلىپ، ھېچقانداق سىياسىي قۇرۇلما ئىسلاھاتى ئېلىپ بېرىلمىغان. بۈگۈن خىتاي رەھبەرلىرى دۇچ كەلگەن سىياسىي، ئىقتىسادىي ۋە ئىجتىمائىي مەسىلىلەر ئاساسەن تېز تەرەققىي قىلىۋاتقان ئىقتىسادىي كۈچىگە ماسلاشقان ھالدا سىياسىي سىستېما ئىسلاھاتى ئېلىپ بېرىلمىغانلىقىدىن كېلىپ چىققان.

خىتاينىڭ يېڭى رەھبەرلىرى خىيانەتچىلىككە، چىرىكلىككە ۋە قانۇنسىز قىلمىشلارغا قارشى كۈرەشلىرىنى باشلىۋەتكەندەك كۆرۈندى.[17] چۈنكى، بۇ مەسىلىلەر ئۇلارنىڭ نەزىرىدە پارتىيە ۋە ھاكىمىيەتنىڭ تەقدىرىنى بەلگىلەيدىغان مەسىلە بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. سىياسىي ئىسلاھات ۋە بۇنىڭ بىلەن بىرگە، سوت – قانۇن ساھەسىدىكى ئىسلاھات ئېلىپ بېرىلمىغان ئەھۋال ئاستىدا بۇ مەسىلىنى يۈزەكى ۋە ۋاقىتلىق ھەل قىلىشى مۇمكىن،[18] ئەمما يىلتىزىدىن ھەل قىلىشى تەس. دېڭ شياۋپىڭ 30 يىل بۇرۇنلا بۇنى تىلغا ئالغان ئىدى.

خىتاي رەھبەرلىرى «ئىسلاھات» سۆزىنى كۆپ تىلغا ئالماقتا. دۆلەت رەئىسى خۇجىنتاۋ خ ك پ 18 – قۇرۇلتىيىنىڭ ئېچىلىش مۇراسىمىدا ئىسلاھات سۆزىنى 86 قېتىم تىلغا ئالغان بولۇپ، بۇلارنىڭ ئارىسىدا سىرتقا ئېچىلىش ۋە ئىسلاھات سۆزى 19 يەردە؛ ئىسلاھات ۋە تەرەققىيات سۆزى 7 يەردە ؛ سىياسىي قۇرۇلما ئىسلاھاتى 5 يەردە؛ ئىقتىسادىي قۇرۇلما ئىسلاھاتى 3 يەردە ئۇچرايدۇ. باشقا يەرلەردە بولسا، ئىدارە

(16) 中共中央文獻編輯委員會編，《鄧小平文選》第3卷，北京：人民出版社，1993：164，164，179.
(17) 習近平，<人民對美好生活的嚮往，就是我們的奮鬥目標>，《人民日報》，2012年11月16日04 版.
(18) Daniel A. Bell, “Corruption Is a Serious Problem”, *The New York Times*, November 22, 2012, 8:00 PM; Edward Wong, “New Communist Party Chief in China Denounces Corruption in Speech” *The New York Times*, November 19, 2012

– ئورگانلارغا قارىتىلغان ئىسلاھاتلار ئۈستىدە توختىلىدۇ.[19] خىتاينىڭ كېلگۈسى باش مىنىستىرى لى كېچىياڭمۇ، خىتاينىڭ ئەڭ كۆپ پايدىنى ئىسلاھات ئېلىپ بېرىش ئارقىلىق قولغا كەلتۈرىدىغانلىقىنى تەكىتلەيدۇ.[20] ئەمما، سىياسىيدىن بەكرەك ئىقتىسادىي ۋە ئىدارە – ئورگانلارغا مۇناسىۋەتلىك ئىسلاھاتلار ھەققىدە توختىلىدۇ. غەرب مەتبۇئاتلىرى رەئىس شى جىنپىڭنىڭ سىياسىي ئىسلاھات ئېلىپ بېرىشىغا ئۈمىد بىلەن قارايدۇ[21] ۋە ئىسلاھات ئېلىپ بېرىلمىغىنىدا خەتەرنىڭ تېخىمۇ كۆپ بولىدىغانلىقىنى ئىلگىرى سۈرىدۇ.[22] يەنە كېلىپ ئىقتىسادىي ئىسلاھاتمۇ ئاسان ئەمەس.[23] خىتاي مۇتەخەسسىسلىرى بولسا، ئىسلاھاتنىڭ شەرتلىرى شەكىللەنمەي تۇرۇپ ھەرىكەتكە ئۆتۈلسە تېخىمۇ كۆپ خەتەرنىڭ پەيدا بولىدىغانلىقىنى ئەسكەرتىدۇ.[24] خىتاينىڭ داڭلىق ئىقتىسادشۇناسلىرىدىن ۋۇ جىڭلىيەنمۇ، خىتاينىڭ ئىقتىسادىي ۋە ئىجتىمائىي مەسىلىلىرىنىڭ ناھايىتى خەتەرلىك نۇقتىغا يەتكەنلىكىنى ۋە سىياسىي ئىسلاھاتنى قەدەم – باسقۇچلۇق ھالدا داۋاملاشتۇرۇشى كېرەكلىكىنى قەيت قىلىدۇ.[25] خىتاي خەلقىمۇ سىياسىي ئىسلاھاتنىڭ ئەڭ قىيىن دەۋرگە كىرگەنلىكىنى، قۇرۇلتاي ئەزالىرىمۇ بۇ قىيىنچىلىقلارنىڭ ھەل قىلىنىشى كېرەكلىكىنى يۇقىرىغا مەلۇم قىلماقتا.[26] ئەسلىدە رەئىس شى جىنپىڭنىڭ ئىسلاھات قىيىنچىلىقلىرى ئىقتىسادىي ساھەدە ئەمەس، بەلكى سىياسىي ساھەدە ھېسابلىنىدۇ.[27]

خىتاينىڭ سىياسىي ئىسلاھاتنىڭ ئەڭ مۇھىم ۋە ئەڭ سەزگۈر مەسىلىسى

(19) 胡錦濤,〈堅定不移沿著中國特色社會主義道路前進　為全面建成小康社會而奮鬥–在中國共產黨第十八次全國代表大會上的報告〉(2012年11月8日),《人民日報》2012年11月18日01 版.

(20) 李克強,〈認真學習深刻領會全面貫徹黨的十八大精神,促進經濟持續健康發展和社會全面進步〉,《人民日報》, 2012年11月21日03 版;〈李克強在全國綜合配套改革試點工作座談會上強調:以改革為動力促進經濟持續健康發展〉,《人民日報》,2012年11月23日 01 版.

(21) "Xi must kick-start change in China", *The Financial Times*, November 15, 2012 6:26 pm; Jan Hornat, "Chinese Democracy Is No Goal", *The National Interest*, November 23, 2012.

(22) "China's pressing need for reform", *The Financial Times*, November 7, 2012 6:53 pm.

(23) Simon Rabinovitch, "Faith in the state underpins China Inc", *The Financial Times*, November 20, 2012 4:51 pm

(24) 胡偉,〈政治體制改革要富有理性的光芒〉,《解放日報》,2012年11月28日,02 版.

(25)〈吳敬璉: 中國經濟社會矛盾幾乎到了臨界點〉, 人民網, 2012年11月15日13:54.

(26) 王欣、李亮、范凌志、朱曉磊、朱海淼,〈網友稱改革進入深水區 代表委員呼籲加大決心破除阻力〉, 環球網, 2012年03月12日 08:05.

(27) Minxin Pei, "Political Reform Is Needed First", *The New York Times*, November 22, 2012, 8:00 PM.

خىتاينىڭ دېموكراتىيەلىششىدۇر. دېموكراتىيە ئۇقۇمى ئەمدى خىتايلارغا ئۇنچىلىك يات ئەمەس. خىتاينىڭ يەتتە چوڭ شەھىرىدە ئېلىپ بېرىلغان بىر قېتىملىق خەلق رايىنى سىناشتا خەلقنىڭ 87.2% ى دېموكراتىيەنىڭ ياخشى نەرسە ئىكەنلىكىنى، 77.2% ى دېموكراتىيەنىڭ بىر يۈزلىنىش ئىكەنلىكىنى، 60.1% ى بولسا، خىتاي دېموكراتىيەسىنىڭ غەرب دېموكراتىيەسىدىن پەرقلىق بولىدىغانلىقىنى قەيت قىلغان.[28] يەنە بىر راي سىناشتا، خىتايلارنىڭ 81.4% ى سىياسىي قۇرۇلمىدا ئىسلاھات ئېلىپ بېرىلىشىنى قوللىغان.[29] ئەمما، خىتايدا يېقىندا ئۆتكۈزۈلگەن خ ك پ 18 – قۇرۇلتىيىدا پارتىيە نىزامنامىسىدە بەزى ئۆزگەرتىشلەر ئېلىپ بېرىلغان بولسىمۇ، «خىتاي كوممۇنىستىك پارتىيەسى خەلقنىڭ سوتسىيالىستىك دېموكراتىيە سىياسىتىگە باشلامچىلىق قىلىدۇ» دېگەن سۆز قوللىنىلغان.[30] رەئىس شى جىنپىڭنىڭ كۆزقارىشىدا، «خىتاينى پەقەت سوتسىيالىزملا قۇتقۇزالايدۇ، خىتاينىڭ تەرەققىياتىغا خىتايچە ئالاھىدىلىككە ئىگە سوتسىيالىزملا تۆھپە قوشالايدۇ.»[31] بۇنىڭدىن خىتاينىڭ دېموكراتىيەسىنىڭ يەنىلا «خىتايچە ئالاھىدىلىك» كە ئىگە بولىدىغانلىقىنى چۈشىنىۋالغىلى بولىدۇ، غەربچە دېموكراتىيەگە ئورۇن بېرىلمەيدۇ، بەزى خىتاي مۇتەخەسسىسلىرى بۇنداق ئەھۋالنىڭ مۇمكىن ئەمەسلىكىنى ئىلگىرى سۈرىدۇ.[32]

يېڭى ھۆكۈمەتنىڭ سىياسىي ئىسلاھاتى خىتاينىڭ كېلەچىكىگە تەسىر كۆرسىتىدۇ

خىتاي ھاكىمىيىتى ئىقتىسادىي ئىسلاھات ئارقىلىق بۇ مەسىلىدە تەجرىبىگە ئىگە بولدى. خىتاي بازىرى نۇرغۇنلىغان دۆلەتلەرنىڭ ئىقتىسادىغا تەسىر كۆرسەتكىنىگە ئوخشاش، ئۆزىنىڭ ئىقتىسادىنىڭ تەرەققىياتىغىمۇ يەنە بىر مەزگىلگىچە پايدىلىق مۇھىت يارىتىپ بېرىدۇ. بۇ سەۋەبتىن خىتاي يېڭى ھاكىمىيىتىنىڭ ئىقتىسادىي تۇرغۇنلۇققا مەلۇم ئۆلچەمدە چارە تېپىش ئېھتىمالى يۇقىرى. ئەمما، ئىقتىسادىي سەۋەبلەردىن ئوتتۇرىغا چىققان ئىجتىمائىي مەسىلىلەر، بىر پارتىيە ھۆكۈمرانلىقى ئاستىدىكى سوت سىستېمىسى

(28) 〈環球輿情調查：中國七城市居民如何看「民主」？〉,《環球時報》2011年12月1日
(29) 王渠,〈環球調查：十八大近八成民眾關注經濟民生〉,《環球時報》2012年11月17日 03:54.
(30) 〈中國共產黨章程〉(中國共產黨第十八次全國代表大會部分修改，2012年11月14日通過),《人民日報》, 2012年11月19日 01 版.
(31) 習近平,〈緊緊圍繞堅持和發展中國特色社會主義,學習宣傳貫徹黨的十八大精神〉(2012年11月17日),《人民日報》, 2012年11月19日 02 版.
(32) Minxin Pei, “Now The Hard Part Begins: The China Challenge”, *The Diplomat*, November 20, 2012; Minxin Pei, “China’s leaders must embrace democracy”, *The Financial Times*, November 15, 2012 2:59 am.

پەيدا قىلغان قانۇنسىزلىقلار ۋە ئىدىيولوگىيە كرىزىسى سەۋەب بولغان بىپەرۋالىق، ئىجتىمائىي ۋە ئەخلاقىي مەسىلىلەر تەرەققىي قىلىۋاتقان خىتاينىڭ ئىلگىرىلىشىگە توسقۇنلۇق قىلىدۇ. بۇ مەنىدىن ئېيتقاندا، خىتاينىڭ يېڭى ھاكىمىيىتى مۇھىم ۋە كەڭ دائىرىلىك سىياسىي ئىسلاھات مۇساپىسىنى باشلىشى كېرەك. پەقەتلا خىيانەتچىلىك ۋە چىرىكلىككە ئوخشاش كۆندىلىك مەسىلىلەرنى ھەل قىلىشقا قارىتىلغان سىياسەتلەر خىتاي دۇچ كېلىۋاتقان نۇرغۇن مەسىلىلەرنى ھەل قىلالمايدۇ.

خىتاينىڭ ئىقتىسادقا مەسئۇل مۇئاۋىن باش مىنىستىرى ۋە خ ك پ مەركىزىي كومىتېت ئىنتىزام تەكشۈرۈش كېڭىشىنىڭ رەئىسلىكىگە يېڭىدىن سايلانغان ۋاڭ چىشەن، خىتايلارغا فىرانسىيە تارىخچىسى ئالېكسىس دې توچېۋىۋۇللې (1805 – 1859) نىڭ «كونا تۈزۈم ۋە ئىنقىلاب (L'Ancien Régime et la Révolution)» ناملىق كىتابىنى ئوقۇشنى تەۋسىيە قىلماقتا.(33) مەزكۇر كىتابنى خىتاي رەھبەرلىرىنىڭ ئوقۇشقا باشلىشى بىلەن خىتايدا ئەڭ كۆپ سېتىلغان ۋە ئوقۇلغان كىتابلار تىزىملىكىگە كىردى. فىرانسىيە ئىنقىلابىنىڭ قانداق مەيدانغا كەلگەنلىكى تەتقىق قىلىنغان بۇ كىتاب، ئومۇمەن قىلىپ ئېيتقاندا، بۈگۈنكى خىتاي ئۈچۈن ئاگاھلاندۇرۇش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.(34) خىتاي دائىرىلىرى ۋە خەلقى ئارىسىدا ئەڭ كۆپ ئوقۇلغان يەنە بىر كىتاب بولسا، دارون ئاجەمئوغلۇنىڭ «مىللەتلەر نېمە ئۈچۈن مەغلۇپ بولىدۇ؟ (Why Nations Fail)» ناملىق ئەسىرىدۇر.(35) خىتايدا بۇ ئىككى كىتابقا بولغان تەلەپنىڭ ئېشىشى خىتاي رەھبەرلىرىدە كرىزىس تۇيغۇسى پەيدا بولۇشقا باشلىغانلىقىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ. دېمەككى، بۇ ئىككى كىتاب خىتاينىڭ مەۋجۇت ئەھۋالىنى ناھايىتى ئوچۇق گەۋدىلەندۈرۈپ بەرمەكتە ئىدى.

«مىللەتلەر نېمە ئۈچۈن مەغلۇپ بولىدۇ؟» ناملىق كىتابنىڭ ئاپتورلىرى دارون ئاجەمئوغلۇ بىلەن جېيمس ئا. روبىنسون دۇنيادىكى كۆپلىگەن دۆلەتلەردە كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان كىرىمنىڭ ئادەمنى ھەيران قالدۇرىدىغان دەرىجىدە پەرقلىق بولۇشىنى دۆلەت قۇرۇلمىسىنىڭ مۇكەممەللىشىشىگە باغلايدۇ.(36) بەزى دۆلەتلەرنىڭ

(33) 張蕾、麻丹彤、 張瑞，<王岐山：希望大家看一下《舊制度與大革命》>，《南方人物》週刊，2012年12月10日 10:10.

(34) 張廣昭,<王岐山為何推薦《舊制度與大革命》？>,《人民日報海外版》， 2013年01月18日　第 11 版.

(35) 徐瑾,<追問中國改革道路>,英國《金融時報》中文網,2012年11月08日 07:25 AM.

(36) Daron Acemoglu and James A. Robinson, Why Nations Fail: The Origins of Power,

مۇۋەپپەقىيەتسىزلىكىدە كۆپىنچە جۇغراپىيەلىك ئورنىنىڭ ياخشى بولماسلىقى، مەدەنىيىتىنىڭ ئارقىدا قېلىشى ۋە رەھبەرلىرىنىڭ ئىقتىدارسىزلىقى قاتارلىق سەۋەبلەر كۆرسىتىلىدۇ. دارون ئاجەمئوغلۇ ۋە جېيمىس ئا. روبىنسون زامانىۋى دۆلەتنىڭ ئۆزگىرىش جەريانىنى ھەممىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدىغان قۇرۇلمىلار (inclusive institutions) ۋەياكى ئەزگۈچى قۇرۇلمىلارنىڭ (extractive institutions) بولۇش – بولماسلىق ئۆلچىمى بويىچە بىلەن تەھلىل قىلىدۇ. ھەممىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدىغان قۇرۇلمىلار، سىياسىي كۈچ تەقسىم قىلىنغان، ئىشلەپچىقىرىش ئۈنۈمى يۇقىرى كۆتۈرۈلىدىغان، مائارىپ ۋە تېخنىكىنىڭ تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرۈدىغان ھەمدە خەلق تېخىمۇ خۇشال بولىدىغان بىر سىستېما ۋە تۈزۈمدۇر. ئەزگۈچى قۇرۇلمىلار بولسا، بىر قىسىم كىشىلەرنىڭ بايلىقلارنى ۋە بايلىق مەنبەلىرىنى قولغا كىرگۈزۈۋېلىشى بىلەن بىر قىسىم كىشىلەرنىڭ كەمبەغەللىككە مەجبۇرلىنىشىدۇر. يەنى يىغىپ ئېيتقاندا، ھەممىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدىغان قۇرۇلمىلار ئىقتىسادنىڭ تەرەققىياتىغا سەۋەب بولسا، ئەزگۈچى سىياسىي قۇرۇلمىلار ئىقتىسادنىڭ تەرەققىياتىغا توسقۇنلۇق قىلىدۇ.[37]

ھەممىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدىغان سىياسىي قۇرۇلمىلار (inclusive political institutions) ھەممىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدىغان ئىقتىسادىي قۇرۇلمىلارنى (inclusive economic institutions) قوللىغانلىغا ئوخشاش، ھەممىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدىغان ئىقتىسادىي قۇرۇلمىلارمۇ ھەممىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدىغان سىياسىي قۇرۇلمىلارنى قوللايدۇ.[38] ئەزگۈچى سىياسىي قۇرۇلمىلار(extractive political institutions) بىلەن ئەزگۈچى ئىقتىسادىي قۇرۇلمىلار(extractive economic institutions) ئارىسىدىكى مۇناسىۋەتلەرمۇ بۇ شەكىلدە بولىدۇ. بىر دۆلەتنىڭ مەغلۇپ بولۇشى ۋە ھالاك بولۇشى ئۇنىڭ ئەزگۈچى ئىقتىسادىي ۋە سىياسىي سىستېمىنى قوللىنىشى ۋە ئىقتىسادىي تەرەققىياتقا توسقۇنلۇق قىلغىنىغا ئوخشاش، ئىجتىمائىي تەرەققىياتلارغىمۇ توسقۇنلۇق قىلغانلىقىدىن پەيدا بولىدۇ. يەنى ئەزگۈچى ئىقتىسادىي قۇرۇلمىلارنىڭ ياردىمىنى ئالغان ئەزگۈچى سىياسىي قۇرۇلمىلار، ئىقتىسادىي ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىياتلارغا توسقۇنلۇق قىلىدۇ.[39] خىيانەتچىلىك بىلەن بوغۇشۇۋاتقان بىر سىياسىي ھاكىمىيەت ۋە ئىزىشقا تەييار تۇرغان بىر باشقۇرغۇچى بىلەن زەئىپلەشكەن ۋە چىچىلاڭغۇ بىر دۆلەت قۇرۇلمىسىنى

Prosperity, and Poverty, *New York: Crown Publishers*, 2012:368-403.

(37) Daron Acemoglu and James A. Robinson, 2012: 74-75, 77, 79, 83, 91, 95, 113, 124.

(38) Daron Acemoglu and James A. Robinson, 2012: 82.

(39) Daron Acemoglu and James A. Robinson, 2012:83.

بىر – بىرىگە باغلىغاندا خىيانەتچىلىك، توقۇنۇشلار ۋە ئادالەتسىزلىكلەرنىڭ سەۋەبىنى تېپىش مۇمكىن.[40]

خىتاي ئىقتىسادىنىڭ تېز تەرەققىي قىلىشى، ئۇنىڭ بىر پارتىيە ھۆكۈمرانلىقى ئاستىدا ئەزگۈچى قۇرۇلمىلار سايىسىدە ئەمەلگە ئاشماقتا. خىتاي ئىقتىسادىي ھەممىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدىغان ئىقتىسادىي قۇرۇلمىلاردىن تېخىمۇ ئۇزاقتۇر. مەۋجۇت خىتاي ھاكىمىيىتىنىڭ ھەممىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدىغان قۇرۇلمىلارغا ئۆتۈش ئېھتىمالى بولمىغانلىقى ئۈچۈن ئىقتىسادىنىڭ تېخىمۇ ئالغا ئىلگىرىلىشى قىيىن.[41] ھازىرقى خىتاينىڭ ئىقتىسادىي تەرەققىيات مودېلىنى داۋاملاشتۇرۇشى تەس بولۇپ، بۇ مودېل يېڭىلىق يارىتىدىغان يوقىتىش (creative destruction) نى پەيدا قىلالمايدۇ، چۈنكى، يېڭىلىق يارىتىدىغان يوقىتىش يېڭىلىق يارىتىش ۋە يۇقىرى كىرىمگە كاپالەتلىك قىلىش نۇقتىسىدىن پەۋقۇلئاددە مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە.[42] ئىقتىسادىي كۈچلۈك، ئەمما مەغلۇپ بولۇش ۋە ھالاك بولۇشنىڭ ئالدى ئېلىنالمىغان تۈزۈملەرنىڭ بىر مىسالى سابىق سوۋېت ئىتتىپاقىدۇر.[43] بۇ قاراشلارغا قوشۇلمايدىغان ۋە كەمچىل دەپ قارايدىغانلارمۇ بار.[44]

دارون ئاجەمئوغلۇ خىتاي مۇخبىرلىرىنىڭ زىيارىتىنى قوبۇل قىلغاندا، بۈگۈنكى خىتاينىڭ 70 – يىللاردىكى سابىق سوۋېت ئىتتىپاقىغا ئوخشاش ئىقتىسادىي تەرەققىيات تېزلىكىگە يېتىشكەنلىكىنى، ئەمما بۇ مۇۋەپپەقىيەتنى ئەزگۈچى قۇرۇلمىلار سايىسىدە ۋە مەۋجۇت تېخنىكا ئارقىلىق ئەمەلگە ئاشۇرغانلىقىنى، چوڭ جەھەتتىن ئېيتقاندا، يېڭىلىق يارىتىش بولمىغانلىقى ئۈچۈن مەۋجۇت ئەھۋالنى داۋاملاشتۇرۇشنىڭ ناھايىتى قىيىن ئىكەنلىكىنى بىلدۈردى. دارون ئاجەمئوغلۇنىڭ قارىشىچە، خىتاينىڭ ئىقتىسادىي سىستېمىسى ئۈستىدە قىسمەن ئىسلاھاتلار ئېلىپ بېرىلغان بولسىمۇ، ئىقتىسادىي سىستېمىنىڭ ئوچۇقلۇقى ۋە رىقابەتلىشىشچانلىقىدىن سۆز ئېچىش ناھايىتى تەس.

(40) Thomas L. Friedman, “Why Nations Fail”, *The New York Times*, March 31, 2012.
(41) Daron Acemoglu and James A. Robinson, 2012:83, 94.
(42) Daron Acemoglu and James A. Robinson, 2012:94; Thomas L. Friedman, “Why Nations Fail”, *The New York Times*, March 31, 2012.
(43) Daron Acemoglu and James A. Robinson, 2012:83, 124, 126, 132.
(44) Martin Wolf, “The wealth of nations”, *The Financial Times*, March 3, 2012 12:17 am; Francis Fukuyama, “Acemoglu and Robinson on Why Nations Fail”, *The American Interest*, March 26, 2012; Warren Bass, “Book review: ‘Why Nations Fail,’ by Daron Acemoglu and James A. Robinson”, *The Washington Post*, April 20, 2012

خىتاينىڭ ئەسلى مەسىلىسى قانداق يېڭىلىق يارىتىش ۋە بۇنى قانداق ئىلىھاملاندۇرۇش بولۇپ، بۇلارنىڭ مەۋجۇت ئەزگۈچى سىياسىي قۇرۇلمىلار ۋە مۇھىتىدا ئەمەلگە ئېشىشى قىيىن.[45] جېيمىس روبىنسونمۇ خىتاي تاراتقۇلىرىنىڭ زىيارىتىنى قوبۇل قىلغاندا، بۇنىڭغا ئوخشايدىغان قاراشلارنى ئىلگىرى سۈردى. ئۇ خىتاينىڭ ئىقتىسادىي ئۆسۈشىنى كاپالەتكە ئىگە قىلغان خىتاي مودېلىنى سابىق سوۋېت ئىتتىپاقى مودېلىغا ئوخشىتىپ، ھازىرقى ئىقتىسادىي ئىلگىرىلەشنى داۋاملاشتۇرالمايدىغانلىقىنى ۋە خىتاينىڭ تېخنىكا تەرەققىياتىنىڭ پەقەتلا يېتەرلىك تېخنىكا ئىگەنلىكىنى، بۇ سەۋەبتىن ئىقتىسادىي ئىسلاھاتلار بىلەن باراۋەر سىياسىي ئىسلاھاتلارنى ئېلىپ بارالماسلىقنىڭ ئاقىۋىتىدە مەۋجۇت ئىقتىسادىي غەلىبىنى داۋاملاشتۇرۇشنىڭمۇ قىيىن ئىكەنلىكىنى ئىلگىرى سۈردى. ئۇنىڭ كۆزقارىشىدا، خىتاي دۇچ كېلىدىغان قىيىنچىلىق ، ھەممىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدىغان قۇرۇلمىلارنى قانداق ئىشقا ئاشۇرۇش ۋە يېقىنقى 30 يىللىق ئىسلاھاتنىڭ نەتىجىلىرىنى قوغدايدىغان بىر جەمئىيەتنى قانداق قۇرۇش مەسىلىسىدە ياتىدۇ.[46]

خىتاينىڭ ئۆزگىرىشى، بولۇپمۇ سىياسىي ئىسلاھاتنى مەجبۇرىي ھالغا كەلتۈرگەن بولۇپ، بۇ ئۆزگىرىش ۋە ئىسلاھاتلار مەۋجۇت مەسىلىلەرنىڭ كۆپ قىسمىنى ھەل قىلالمىغان تەقدىردە بېيجىڭنىڭ كالامپاي قۇرۇلمىسى تەرەققىياتىغا توسقۇنلۇق قىلىدۇ.

شەرقىي تۈركىستان ۋەكىللىرىگە بولغان ئايرىمچىلىق

ۋەكىل/قۇرۇلتايلار	قۇرۇلتاي 2012 - يىل – 18	قۇرۇلتاي -2007 يىل – 17
خ ك پ ئەزاسى	82,206,000	73,363,000
خ ك پ قۇرۇلتاي ئەزاسى	2268	2213
شەرقىي تۈركىستانلىق قۇرۇلتاي ئەزالىرى		
	جەمئىي خ ك پ ئەزاسى	(2011 – 1,366,000)يىلى
جەمئىي ۋەكىل سانى	42	41
خىتايلار	23 (54.76%)	22 (53.7%)
خىتاي مۇسۇلمان	2 (4.76%)	2 (4.88%)
ئۇيغۇر	10 (%23.81)	10 (24.39%)

(45) 倪偉峰，<MIT經濟學教授：國家緣何失敗？>,財新網，2012年05月17日 08:39.
(46) 張子宇,<對話哈佛大學教授詹姆斯•羅賓森:中國最大的挑戰是如何實現包容型制度>,《時代週報》182期，2012-05-24 03:30:51.

قازاق	3 (7.14%)	3 (7.32%)
قىرغىز	1 (2.38%)	1 (2.44%)
تاجىك	1 (2.38%)	1(2.44%)
موڭغۇل	1 (2.38%)	1(2.44%)

خ ك پ نىڭ 18 – قۇرۇلتىيىغا خىتاي ۋە خىتاي بولمىغان 42 نەپەر پارتىيە ئەزاسى سايلانغان[47] بولۇپ، بۇنى 2007 – يىلى ئېچىلغان خ ك پ 17 – قۇرۇلتىيىغا سېلىشتۇرغاندا بىر سان ئارتۇقتۇر.[48] ئەمما، بۇ ئارتۇق بىر سان خىتاي ۋەكىلگە بېرىلگەن. ئەڭ چوڭ ئېھتىمال، بۇ سان خ ك پ مەركىزىي كومىتېت سىياسىي بيۇروسى ئەزاسى ۋە خ ك پ مەركىزىي سىياسىي – قانۇن كومىتېتىنىڭ سېكرېتارى جۇ يوڭكاڭغا بېرىلگەن بولۇشى مۇمكىن. جۇ يوڭكاڭنىڭ شەرقىي تۈركىستاندىن سايلىنىشى ناھايىتى غەلىتە بىر ئەھۋال. چۈنكى، جۇ يوڭكاڭ خ ك پ مەركىزىي ھاكىمىيىتىنىڭ ساندىن پايدىلىنىشى كېرەك ئىدى. بۇ ئەھۋالنىڭ سەۋەبى ئېنىق ئەمەس. بەلكىم، جۇ يوڭكاڭ 2009 - يىلى 5 – ئىيۇل كۈنى يۈز بەرگەن ئۈرۈمچى ۋەقەلىرىدىن كېيىن، رايوننىڭ خەۋپسىزلىكىگە مەسئۇل بولۇش سۈپىتى بىلەن شەرقىي تۈركىستان خ ك پ ۋەكىلى بولۇپ سايلانغان بولۇشى مۇمكىن. جۇ يوڭكاڭنىڭ شەرقىي تۈركىستان ساندىن پايدىلىنىشى يەرلىك خەلقنىڭ ھەق – ھوقۇقىنى ئاياق - ئاستى قىلغانلىق بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. ئوخشاش ئەھۋالنى باشقا قۇرۇلتاي ۋەكىللىرىدىنمۇ كۆرگىلى بولىدۇ. ئۈرۈمچى ۋەقەسىدىن كېيىن، خۇنەن ئۆلكىسىدىن شەرقىي تۈركىستان خ ك پ پارتكوم سېكرېتارلىقىغا تەيىنلەنگەن جاڭ چۈنشيەن، ئۈرۈمچى ۋەقەسىدىن كېيىن، خېبېي ئۆلكىسىدىن ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ مۇئاۋىن سېكرېتارى ۋە ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى ئىشلەپچىقىرىش – قۇرۇلۇش ئارمىيەسىنىڭ كومېسسارلىقىغا تەيىنلەنگەن چې جۈن، ئۈرۈمچى ۋەقەسىدىن كېيىن، جىلىن ئۆلكىسىدىن ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى كوممۇنىستىك پارتىيە تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى ۋە ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن سېكرېتارلىقىغا تەيىنلەنگەن خەن يوڭ ۋە يەنە ئۈرۈمچى ۋەقەسىدىن كېيىن بېيجىڭدىن ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى ئالتاي ۋىلايىتىنىڭ پارتكوم سېكرېتارلىقىغا تەيىنلەنگەن لىيۇ جيەن قاتارلىق كىشىلەرنى بۇنىڭغا مىسال قىلىش مۇمكىن. شەرقىي تۈركىستاننىڭ يەرلىك ئادەملىرى

(47) 〈新疆維吾爾自治區選舉產生出席中國共產黨第十八次全國代表大會代表〉, 《新疆日報》, 2012-5-29 0:33:00.
(48) 〈新疆維吾爾自治區選舉產生中國共產黨第十七次全國代表大會代表名單〉,《新疆新華網》, 2007年06月12日11:17:03.

بولمىغان بۇ پارتىيە ۋەكىللىرى تەبىئىي ھالدا رايوننىڭ ساننى ئىگەللىۋالغان بولىدۇ. بۇنداق قەستەن قىلىنغان ھەرىكەتلەر، شەرقىي تۈركىستاننى خىتاي پارتىيە ئەزالىرىنىڭ باشقۇرىدىغانلىقىنى ۋە ئاپتونومىيەنىڭ يوقلۇقىنى كۆرسىتىدۇ.

بۇنىڭدىن باشقا، 17 – قۇرۇلتايغا قاتناشقان خىتاي پارتىيە ئەزالىرى (مۇسۇلمان خىتايلارنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) بىلەن خىتاي بولمىغانلارنىڭ ئارىسىدىكى نىسبەت سېلىشتۇرمىسى 58.58% ۋە 41.42% ، 18 – قۇرۇلتايدىكى نىسبەت سېلىشتۇرمىسى بولسا 59.52% ۋە 40.48% دۇر. بۇنىڭدىن شەرقىي تۈركىستاننىڭ يەرلىك خەلقىنىڭ خ ك پ قۇرۇلتىيىدىكى ۋەكىللىك ھوقۇقىنىڭ بارغانسېرى ئاجىزلىشىپ كېتىۋاتقانلىقىنى ۋە ۋەكىللەرنىڭ شەرقىي تۈركىستان خەلقىگە يېتەرلىك دەرىجىدە ۋەكىللىك قىلالمايۋاتقانلىقىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ. مەسىلەن، ئۇيغۇر ئاپتونوم رايوننىڭ رەئىسى نۇر بەكرى ئاران خ ك پ 18 – قۇرۇلتىيىنىڭ 205 ئادەمدىن تەشكىل تاپقان خ ك پ مەركىزىي كومىتېتىنىڭ تىزىملىكىگە كىرەلىگەن. ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى ۋە ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئىشچىلار ئۇيۇشمىسىنىڭ رەئىسى ئەركىنجان تۇراخۇن بىلەن ئۇيغۇر ئاپتونوم رايوننىڭ مۇئاۋىن رەئىسى ۋە ھازىرقى ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشىنىڭ رەئىسى نۇرلان ئابىلمانجان (قازاق)، 171 ئادەمدىن تەشكىل تاپقان خ ك پ مەركىزىي كومىتېتىنىڭ قوشۇمچە تىزىملىكىدىن ئورۇن ئالغان. ئەمما، ئەركىنجان تۇراخۇننىڭ 18 – قۇرۇلتايغا قاتناشقان ۋەكىللەر ئىچىدە يوق تۇرۇپمۇ، خ ك پ مەركىزىي كومىتېتىنىڭ زاپاس ئەزالىرى تىزىملىكى ئىچىگە كىرىشى ناھايىتى غەلىتە بىر ئىش ھېسابلىنىدۇ. خىتاي مىللىتىدىن بولغان جاڭ چۈنشيەن، 25 ئادەمدىن تەشكىل تاپقان خ ك پ سىياسىي بيۇروسىنىڭ ئەزالىقىغا سايلانغان. 2007 [49]، 2008 [50]، 2009 [51]، 2010 [52] ۋە 2011 [53]- يىللىرىدا خ ك پ غا ئەزا بولغان شەرقىي تۈركىستانلىقلار (خىتايلارنىمۇ ئۆز ئىچىگە

(49) 〈新疆黨員幹部隊伍充滿生機與活力〉,《天山網》, 2008年07月01日 08:41:34.
(50) 郭倩 ve 譚清,〈新疆2008年發展黨員4.31萬名 新發展黨員品質提高〉,《天山網》, 2009年07月01日 11:32:15.
(51) 〈授權發佈：2009年新疆黨內統計公報〉,《天山網》, 2010年07月01日 07:51:30.
(52) 自治區黨委組織部, 〈2010年中國共產黨新疆維吾爾自治區黨內統計公報〉, 《今日新疆》, 2011年7月14日 18:54:48; 〈永葆黨的生機與活力〉, 《天山網》, 2011年11月15日 17:23:23.
(53) 〈新疆黨員總數達到136.6萬名〉,《新疆日報》,2012年7月2日12:31:00; 郭倩, 〈新疆黨員總數136.6萬名文化程度大幅提高職業多元化〉,《新疆日報》,2012年7月2日8:54:00.

ئالدۇ) سانىنىڭ ئاستا سۈرئەتتە ئاشقانلىقىنى كۆرۈۋېلىشتىن باشقا، ئېشىش نىسبىتىنىڭ دەل ئەكسىچە تۆۋەنلەشكە قاراپ يۈزلەنگەنلىكىنىمۇ كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ.

يىل/رەقەملەر	رايون ئەزا سانى	ئاز سانلىق مىللەتلەر سانى	نىسبىتى(%)
1955	54,559	648 ,21	39.6
2007	1,213,100	467,000	38.50
2008	1,248,300	497,500	38.41
2009	1,284,900	492,700	38.34
2010	1,322,100	507,100	38.36
2011	1,366,000	521,200	38.16

بۇنىڭ بولۇپمۇ 2009 – يىلى 5 – ئىيۇل ئۇرۇمچى ۋەقەسىدىن كېيىن، تېخىمۇ ئېنىق كۆرۈلۈشكە باشلىشى، شەرقىي تۈركىستانلىق يەرلىك خەلقنىڭ خ ك پ دىن ئۈمىدسىزلەنگەنلىكىنىڭ بەلگىسىدۇر. بۇ ھۆكۈم توغرا بولغان تەقدىردە، خ ك پ نىڭ شەرقىي تۈركىستاننى باشقۇرۇش ھوقۇقى تەۋرىنىشكە باشلىشى مۇمكىن.

تارىخىي نۇقتىدىن قارىغاندىمۇ خ ك پ نىڭ شەرقىي تۈركىستاننىڭ يەرلىك خەلققە ئەھمىيەت بەرمىگەنلىكىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ. خىتاي خەلق ئازادلىق ئارمىيەسى 1949- يىلى 9 – ئۆكتەبىر كۈنى شەرقىي تۈركىستاننى ئىشغال قىلغاندىن كېيىن، شەرقىي تۈركىستاندا خ ك پ نىڭ شۆبىسى قۇرۇلغان ئىدى. 1955 – يىلى 1 – ئۆكتەبىر كۈنى شەرقىي تۈركىستانغا «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى» سالاھىيىتى بېرىلگەندىن كېيىن، خ ك پ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پارتىيە كومىتېتىمۇ قۇرۇلغان ئىدى. 1955 – يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە شەرقىي تۈركىستاندا 54 مىڭ 559 خ ك پ ئەزاسى بار ئىدى. بۇنىڭ ئىچىدە، خىتايلىق خىتاي بولمىغانلارنىڭ سانى 21 مىڭ 648 بولۇپ، شەرقىي تۈركىستاندىكى پارتىيە ئەزالىرىنىڭ 39.6% نى ئىگىلەيتتى. ئوخشاش مەزگىلدە شەرقىي تۈركىستاندا دۆلەت مەمۇرلىرىنىڭ سانى 85 مىڭ 709، خىتايلىق خىتاي بولمىغانلارنىڭ سانى 46 مىڭ 756 بولۇپ، ئومۇمىي رەقەمنىڭ 54.55% نى ئىگىلىگەن.[54] شەرقىي تۈركىستاندىكى خ ك پ كومىتېتىنىڭ سېكرېتارى سەيپىدىن ئەزىزى 1956 – يىلى ئېچىلغان خ ك پ 8 – قۇرۇلتىيىدا قىلغان سۆزىدە،

(54) 成立新,〈建國60年新疆成就–新華網新疆頻道： 1949年11月9日《新疆日報》報導中共中央新疆分局成立〉, 《新華社新疆網》, 2009年08月18日.

شەرقىي تۈركىستاندا جەمئىي 65 مىڭ خ ك پ ئەزاسى بارلىقنى، يېقىنقى ئالتە يىلدىن بېرى 34 مىڭ 24 ئەزا قوبۇل قىلىنغانلىقىنى، بۇنىڭ ئىچىدىكى 27 مىڭ 833 كىشىنىڭ بولسا (81.8%)، خىتايلىق خىتاي بولمىغان مىللەتلەردىن تەشكىل تاپىدىغانلىقىنى تەكىتلىگەن ئىدى.[55] شەرقىي تۈركىستاندىكى خ ك پ كومىتېتىنىڭ بىرىنچى سېكرېتارى ۋاڭ ئېنماۋنىڭ قارىشىدا، رايوندا 62 مىڭ 479 پارتىيە ئەزاسى(ئارمىيە ئىچىدىكى پارتىيە ئەزالىرى ھېسابقا ئېلىنمايدۇ) بار بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدىكى 27 مىڭ 833 كىشى خىتاي مىللىتىدىن بولمىغان مىللەتلەردىن تەشكىل تاپاتتى.[56] سەيپىدىن ئەزىزى بەرگەن مەلۇمات ئاساس قىلىنغاندا، خىتاي پارتىيە ئەزالىرى جەمئىي پارتىيە ئەزاسىنىڭ (37167) 51.17% نى ئىگىلىگەن بولسا، خىتاي مىللىتىدىن بولمىغان مىللەتلەرنىڭ نىسبىتى 42.82% بولغان. خ ك پ نىڭ 1949 – يىلىدا ھاكىمىيەت بېشىغا چىقىشىدىن كېيىن، تۇنجى پارتىيە قۇرۇلتىيى 1956 – يىلى 9 – ئاينىڭ 15 – كۈنىدىن 27 – كۈنگىچە بېيجىڭدا ئېچىلغان بولۇپ، خىتايدىكى 10 مىليون 730 مىڭ پارتىيە ئەزاسىدىن 1026 ۋەكىل بۇ قۇرۇلتايغا قاتناشقان. شەرقىي تۈركىستاندىكى 65 مىڭ پارتىيە ئەزاسىدىن بەزى ھۆججەتلەردە 13 كىشى[57]، بەزى ھۆججەتلەردە بولسا 14 كىشى[58] بۇ قۇرۇلتايغا ئىشتىراك قىلغان. پارتىيە ئەزالىرىنىڭ مىللەتلەرگە تارقىلىشى بويىچە بىر خىتاي، تۆت ئۇيغۇر(ياكى بەش)، بىر قىرغىز، بىر قازاق، بىر موڭغۇل ۋە بىر خىتاي مۇسۇلمان قۇرۇلتاي ۋەكىللىكىگە سايلانغان.

1949 – يىلى 12 – ئاينىڭ 27 – كۈنى شىنجاڭ خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ رەئىسى بۇرھان شەھىدى ۋە مۇئاۋىن رەئىسى سەيپىدىن ئەزىزى خ ك پ ئەزالىقىغا قوبۇل قىلىنغان.

يەنى خىتاي پارتىيە ئەزالىرى(خىتاي مۇسۇلمانىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) بىلەن خىتاي بولمىغان پارتىيە ئەزالىرى ئوتتۇرىسىدىكى نىسبەت سېلىشتۇرمىسى 46.15% ۋە 53.84% بولغان. بۇنىڭدىكى شەرقىي تۈركىستانلىق پارتىيە ئەزالىرىنىڭ سان جەھەتتە خىتاي پارتىيە ئەزالىرىدىن كۆپ بولغانلىقىغا قارىغاندا، شەرقىي تۈركىستانىنىڭ يەرلىك خەلقىگە ئىمتىياز تونۇلغانلىقىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ. ئەمما، شەرقىي تۈركىستانلىق

(55) 中共中央辦公廳編,《中國共產黨第八次全國代表大會文獻》,北京:人民出版社，1957:518.
(56) 中共中央辦公廳編,《中國共產黨第八次全國代表大會文獻》,1957:592.
(57) 新疆維吾爾自治區地方誌編纂委員會編，《新疆通志》第14卷《共產黨志》，烏魯木齊：新疆人民出版社，2001：178.
(58) 張化,《中國共產黨第八次全國代表大會代表名錄》,北京:中共黨史出版社，2010:749-759.

ۋەكىللەرگە خ ك پ مەركىزىدىن ئورۇن بېرىلمىگەن. شەرقىي تۈركىستانلىق پارتىيە

ۋەكىللىرى خ ك پ سىياسىي بىيۇروسىنىڭ ئەزاسى بولالمايلا قالماستىن، 97 ئادەمدىن تەشكىللەنگەن خ ك پ مەركىزىي كومىتېتىغىمۇ كىرەلمىگەن. سەيپىدىن ئەزىزى بىلەن ۋاڭ ئېنماۋ پەقەتلا خ ك پ مەركىزىي كومىتېتىنىڭ قوشۇمچە ئەزالىرى ئىچىدىن (73 ئادەم) ئورۇن ئالالىغان.

شەرقىي تۈركىستاندىكى ختاي پارتىيە ئەزالىرى يەرلىك خەلققە قارىغاندا كۆپ بولسىمۇ، شەرقىي تۈركىستانىنىڭ ئومۇمىي نوپۇسىدا ئانچە تەسىرى يوق ئىدى. بېيجىڭ ھۆكۈمىتىنىڭ 1953 – يىلى ئېيۇن ئېيدىكى نوپۇس تەكشۈرۈشىگە ئاساسلانغاندا، شەرقىي تۈركىستانىنىڭ ئومۇمىي نوپۇسى 4 مىليون 873 مىڭ 608، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇرلارنىڭ نوپۇسى 3 مىليون 640 مىڭ 12 بولۇپ[59]، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 74.69% نى ئىگىلىگەن. يەنە سانلىق مەلۇماتلارغا ئاساسلانغاندا، قازاقلارنىڭ سانى 509 مىڭ 375 (10.45%)، قىرغىزلارنىڭ سانى 70 مىڭ 944 (1.46%)، تاتارلارنىڭ سانى 6مىڭ929 (0.14%)، شىۋەلەرنىڭ سانى 19 مىڭ 22 (0.39%)، تاجىكلارنىڭ سانى 14 مىڭ 462 (0.3%)، ئۆزبېكلەرنىڭ سانى 3 مىڭ 629 (0.07%) ۋە رۇسلارنىڭ سانى 22 مىڭ

(59) 〈第一次全國人口普查主要資料〉,《中國人口統計年鑒1988》,北京:中國展望出版社, 1988:272, 273.

656 (0.05%) بولۇپ، بۇ رەقەملەر بويىچە بولغاندا خىتاي ۋە خىتاي مۇسۇلمانلىرىنىڭ نوپۇسى شەرقىي تۈركىستان نوپۇسىنىڭ 12.45% نى(606 مىڭ 764) ئىگىلەيدۇ. ئەمما، بىر پارتىيە ھاكىمىيتى پارتىيە ئەزالىرىغا كۆپرەك ئەھمىيەت بېرىدىغانلىقى ئۈچۈن ھاكىمىيەتنىڭ ھەر قاتلاملىرىدا پارتىيە ئەزالىرى باشقۇرغۇچى بولىدۇ. گەرچە شەرقىي تۈركىستاندىكى خىتاي نوپۇسى ئاز بولسىمۇ، جەمئىيەتنى باشقۇرىدىغانلارنىڭ كۆپىنچىسى خىتايلاردۇر. بۇمۇ ھاكىمىيەتنىڭ قانۇنلۇق ياكى ئەمەسلىكىدە تالاش – تارتىش كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. شەرقىي تۈركىستاننىڭ دېموگرافىك قۇرۇلمىسى بېيجىڭ ھۆكۈمىتىنىڭ سىستېمىلىق ۋە پىلانلىق شەكىلدە يۈرگۈزگەن كۆچمەن سىياسىتىنىڭ تەسىرىدە، خىتاي مەملىكەتلىك ئىستاتىستىكا كومىتېتىنىڭ 2010 – يىلى ئېلىپ بارغان نوپۇس تەكشۈرۈشكە ئاساسلانغاندا، شەرقىي تۈركىستاننىڭ جەمئىي نوپۇسى 21 مىليون 813 مىڭ 334 بولۇپ، 2000 – يىلى ئېلىپ بېرىلغان 5 – قېتىملىق نوپۇس تەكشۈرۈشى بىلەن سېلىشتۇرغاندا 3 مىليون 353 مىڭ 823 ئادەم ئاشقان. خىتاي نوپۇسى 8 مىليون 746 مىڭ 148(40..1) گە يەتكەن بولسا، خىتاي مۇسۇلمانلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان شەرقىي تۈركىستاننىڭ يەرلىك خەلقىنىڭ نوپۇسى 13 مىليون 67 مىڭ 186(59.9%) بولغان. 2000 – يىلى ئېلىپ بېرىلغان 5 – قېتىملىق نوپۇس تەكشۈرۈشكە كۆرە، خىتاي نوپۇسى 1 مىليون 256 مىڭ 229 ئاشقان ۋە ئېشىش نىسبىتى 16.77% بولغان. خىتاي نوپۇسى 1953 – يىلىدىكى تەخمىنەن 600 مىڭدىن 2010 – يىلىدىكى 9 مىليونغا كۆپەيگەن. 57 يىل ئىچىدە خىتاي نوپۇسى قانداقلا بولمىسۇن 8 يېرىم مىليون كۆپەيگەن. شەرقىي تۈركىستاننىڭ يەرلىك خەلقىنىڭ نوپۇسى 2 مىليون 97 مىڭ 594 ئاشقان ۋە ئېشىش نىسبىتى 19.12% گە يەتكەن.(60) خىتاي نوپۇسىنىڭ تېز سۈرئەتتە كۆپىيىشىگە ئەگىشىپ، خ ك پ قۇرۇلتىيىغا قاتناشقان خىتاي پارتىيە ئەزالىرىنىڭ سانىمۇ ماس ھالدا ئاشقان. بۇ شەرقىي تۈركىستاندا ھەم خىتاي پارتىيە ئەزالىرى ھەمدە پارتىيە ئەزالىرى بولمىغان خىتايلارنىڭ تېخىمۇ كۈچلۈك تەسىرگە ئىگە بولۇشىغا يول ئاچقان.

يېڭى ھاكىمىيەتنىڭ شەرقىي تۈركىستان سىياسىتى

شى جىنپىڭ رەھبەرلىكىدىكى خىتاي يېڭى ھاكىمىيىتىنىڭ، ماۋ زېدۇڭدىن كېيىنكى

(60) 〈新疆維吾爾自治區2010年第六次全國人口普查主要資料公報〉， 新疆維吾爾自治區統計局，2011年5月6日

ئىككىنچى ئەۋلاد رەھبەر دېڭ شياۋپىڭ تەرىپىدىن لايىھەلەنگەن ئۈچ باسقۇچلۇق تەرەققىيات ئىستراتېگىيەسىنى تاماملىشى، بۇ تەرەققىيات جەريانىدا كۆرۈلگەن نۇرغۇن مەسىلىلەرنى ھەل قىلىشى، يەرشارى خاراكتېرلىك سىياسىي ۋە ئىقتىسادىي تەڭپۇڭلۇقنىڭ ئۆزگىرىشى بىلەن تەرەققىي قىلىۋاتقان خىتايغا قارىتىلغان بېسىملارنى بىر تەرەپ قىلىشى ئۈچۈن تېخىمۇ كۆپ ھەل قىلىش پىلانلىرى بولۇشى كېرەك. ھەل قىلىش چارىلىرىدىن ئەڭ مۇھىم بولغىنى سىياسىي ئىسلاھاتنىڭ ئېلىپ بېرىلىشىدۇر. بۇ سىياسىي ئىسلاھات شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئەھۋالىغا مۇناسىۋەتلىك. 1949 – يىلىدىن بۇيان يۈز بەرگەن نۇرغۇنلىغان قوزغىلاڭلار ۋە ھۆكۈمەتكە قارشىلىق كۆرسىتىش ھەرىكەتلىرى خىتاينىڭ شەرقىي تۈركىستاندا ئىجرا قىلغان سىياسىتىنىڭ مەغلۇپ بولغانلىقىنى ئىسپاتلايدۇ. يەنى بېيجىڭنىڭ شەرقىي تۈركىستان سىياستى مۇقىملىقنى ئەمەس، بەلكى تېخىمۇ كۆپ مۇقىمسىزلىقنى كەلتۈرۈپ چىقارغان. ئەمەلىيەتتىمۇ ئۈرۈمچى ۋەقەسى پارتلىغاندىن كېيىن، خ ك پ سىياسىي بيۇروسى ئەزاسى ۋە گۇاڭدوڭ ئۆلكىسىنىڭ پارتكوم سېكرېتارى ۋاڭ ياڭ ۋەقە ھەققىدە توختىلىپ، خىتاينىڭ ئاز سانلىق مىللەتلەر سىياستىنىڭ ئۆزگىرىشى كېرەكلىكىنى تەكىتلىگەن ئىدى.[61]

شى جىنپىڭ ھاكىمىيىتى سىياسەتتە ئالدى بىلەن خىيانەتچىلىك ۋە چىرىكلىككە قارشى كۈرەشكە ئەھمىيەت بېرىشنى بەلگىلىدى، ئەمما شەرقىي تۈركىستان سىياستىدە ھازىرچە بىر يېڭىلىق ياراتمىدى. نۆۋەتتە، بېيجىڭ تەرىپىدىن ئۈرۈمچى ۋەقەسىدىن كېيىن ئوتتۇرىغا قويۇلغان 2020 – يىلغىچە شەرقىي تۈركىستانىنى ئوتتۇرا ھاللىق جەمئىيەت سەۋىيەسىگە يەتكۈزۈش پىلانى بويىچە ئۇزۇن مۇددەتلىك مۇقىملىق سىياستى يولغا قويۇلىۋاتىدۇ. بۇنىڭ بىلەن بىرگە يەنە، قارشىلىق قىلغان ۋە ھاكىمىيەتكە قارشى چىققۇچىلارنى ئەنئەنىۋى قاتتىق ئۇسۇلدا باستۇرۇش سىياستى داۋاملاشماقتا. ئۇيغۇر مەسىلىسى ۋە شەرقىي تۈركىستان مەسىلىسىنىڭ سەۋەبلىرىگە قارىتىلمىغان بۇ ھەل قىلىش سىياستى ۋاقىتلىق ۋە يۈزەكى بولغانلىقى ئۈچۈن ئۇزۇن مۇددەتتە رايوننىڭ مۇقىملىقىنى كاپالەتكە ئىگە قىلىشنىڭ ئاسانغا چۈشمەيدىغانلىقى ناھايىتى ئېنىق.

شى جىنپىڭ ھاكىمىيىتىنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىك بولۇشى ئۈچۈن مەسىلىنى يىلتىزىدىن باشلانغان بىر قاتار ئىسلاھاتلار ئېلىپ بېرىلىشى كېرەك. خىتاينىڭ سىياسىي ئىسلاھات ۋە بولۇپمۇ دېموكراتىيەلىشىش مۇساپىسىنى باشلىشى بىلەن بىرگە، خىتاي

(61) 胡鍵,〈汪洋妙答境外記者縱論「轉型廣東」〉,《南方日報》A02版, 2009年7月31日.

بولمىغان ئاز سانلىق خەلقلەرنىڭ قانۇنىي ھوقۇقلىرىنىڭ بېرىلىشمۇ ئىنتايىن مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە. ئەمەلىيەتتە، بۇ پەقەتلا سىياسىي ئەخلاق مەسىلىسى ئەمەس، ئوخشاش ۋاقىتتا يەنە، خەلقئارالاشقان تىبەت ۋە شەرقىي تۈركىستان مەسىلىسىنىڭ ھەل قىلىنىشى خىتاينىڭ كېلەچىكىگە تەسىر كۆرسىتىدۇ. ئەكسىچە بولغاندا، خىتاينىڭ چوڭ كۈچ بولۇش ئارزۇسىغا توسقۇنلۇق قىلىشى مۇمكىن. بۇ مەسىلىلەرنىڭ ھەل قىلىنىشى شى جىنپىڭ ھاكىمىيىتىنىڭ قانداق سىياسىي ئىسلاھات ئېلىپ بېرىشىغا باغلىق، يەنى دېموكراتىيەلىشىش مۇساپىسىنىڭ قانداق رول ئوينىشىغا باغلىقتۇر. شى جىنپىڭ ھاكىمىيىتىنىڭ ئالدىدا بىرىنچى، دۇنيادىكى ئۈچتىن ئىككى قىسىم دۆلەتلەر تەرىپىدىن قوبۇل قىلىنغان دېموكراتىيەلىشىش ئىسلاھاتىنى باشلاش؛ ئىككىنچى، خىتايغا خاس دېموكراتىيەلىشىش مۇساپىسىنى باشلاش؛ ئۈچىنچىسى، مەۋجۇت سىياسەتنى داۋاملاشتۇرۇشتەك ئۈچ يول بار. تۆۋەندە بۇ ئۈچ يولنىڭ بەزى ئۆلچەملىرى ۋە شى جىنپىڭنىڭ يۈرگۈزۈش ئېھتىمالى بولغان شەرقىي تۈركىستان سىياستى ئوتتۇرىغا قويۇلىدۇ.

مەۋجۇت سىياسەتنى داۋاملاشتۇرۇش يولى: شى جىنپىڭ ئۈچۈن ئېيتقاندا، بۇ يولدا خەتەر ئاز، سابىق رەئىسلەر ۋە ھازىرقى پارتىيە ئەزالىرى ئانچە نارازى بولۇپ كەتمەيدۇ. ئەمما، 20 يىلدىن بېرى جۇغلىشىپ قالغان مەسىلىلەرنى ھەل قىلغىلى بولمايدىغان ھالغا كەلتۈرۈپ قويۇشى ھەمدە ئۆزگىرىۋاتقان دۇنياۋى تەرەققىياتلارغا جاۋاب بېرەلمەيدىغان تاشقى سىياسەتلەر پاتقىقىغا پېتىپ قىلىشى مۇمكىن. ئۇزۇن مەزگىلدە خ ك پ ھاكىمىيىتىنىڭ قانۇنلۇق ئورنى مۇنازىرە قوزغىشى ھەتتا تەۋرىنىشكە باشلىشى مۇمكىن. بۇ ئەھۋالدا بۇنىڭ شەرقىي تۈركىستاندىكى تەسىرلىرى تۆۋەندىكىدەك بولىدۇ:

● شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى ئاپتونومىيە قانۇنىنىڭ سۆزدە (ئەمەلىيەتتە ئەمەس) ئىجرا قىلىنىشى داۋاملىشىدۇ.

● ئۇيغۇرلارنىڭ كىملىك كرىزىسى داۋاملىشىدۇ. ئەمما، بىر مۇددەتتىن كېيىن ئەنئەنىۋى قاراشلارغا ئوخشىمىغان ئۇسۇلدا بېسىم ئاستىدىكى ئۇيغۇرلارنىڭ كىملىكىنى قايتا قۇرۇش ئارقىلىق ساغلاملىشىش ئېھتىمالى يۇقىرى.

● خىتايلارنىڭ ئۇيغۇرلارنى چەتكە قېقىشى، تۆۋەن كۆرۈشى ۋە كەمسىتىشى داۋاملىشىدۇ.

● ئۇيغۇرلارنىڭ ئەركىنلىك دەۋاسى داۋاملىشىدۇ ۋە خەلقئارا سەھنىلەردە ئاۋازى تېخىمۇ كۈچىيىدۇ.

● شەرقىي تۈركىستاندىكى مۇقىمسىزلىق داۋاملىشىدۇ.

● غەربىي شىمال رايونلىرىنىڭ تەرەققىيات ئىستراتېگىيەسىنىڭ ئەمەلگە ئېشىشى قىيىنلىشىدۇ.

● ئوتتۇرا ئاسىيا مىقياسىدا رايون ۋە چېگرا خەۋپسىزلىك مەسىلىلىرى داۋاملىق يۈز بېرىدۇ.

● ئۇيغۇرلار خىتاينىڭ يىپەك يولى (ياۋرو – ئاسىيا) سىياسىتىگە ھەسسە قوشمايدۇ، بەلكى زىيان سالىدۇ.

خىتايغا خاس دېموكراتىيەلىشىش يولى:

شى جىنپىڭ ھاكىمىيىتى ئۈچۈن ئېيتقاندا، بۇنى تاللاش ئەڭ مۇۋاپىق. خىتاينىڭ سىياسىي تۈزۈمى خ ك پ نىڭ رەھبەرلىكىدە تەدرىجى ھالدا دېموكراتىيەلىشىش يولىغا قاراپ مېڭىشى مۇمكىن. يەنى خىتاينىڭ دېموكراتىيەلىشىش مۇساپىسى بىر پارتىيە ھۆكۈمرانلىقى ئاستىدا تاماملىنىشى مۇمكىن. خىتاينىڭ چوڭ دۆلەت (great power) بولۇش يولىدا دۇچ كېلىدىغان نۇرغۇنلىغان ئىچكى ۋە تاشقى مەسىلىلىرى دېموكراتىك تۈزۈم بىلەن ھەل بولۇشى مۇمكىن. نەتىجىدە خىتايىنى تېخىمۇ كۈچلۈك ۋە كۈچلۈك تەسىرگە ئىگە بىر دۆلەت ھالىغا ئەكىلەلىشى مۇمكىن. بۇنىڭ شەرقىي تۈركىستانغا كۆرسىتىدىغان تەسىرلىرى بولسا:

● ئاپتونوم رايوننىڭ ئاپتونومىيە قانۇنى ئىجرا قىلىنىشى مۇمكىن، ئەمما كەڭ دائىرىلىك ئىجرا قىلىنمايدۇ.

● ئۇيغۇرلار ئۆزىنىڭ كىملىكىنى قىسمەن قوغدىيالىشى مۇمكىن.

● خىتايلارنىڭ ئۇيغۇرلارنى چەتكە قېقىش، تۆۋەن كۆرۈش ۋە كەمسىتىشى ئازىيىشى مۇمكىن.

● ئۇيغۇرلارنىڭ ئەركىنلىك تەلەپلىرى مۇئەييەن قاتلامدا داۋام قىلىدۇ.

● غەربىي شىمال رايونلىرىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش ئىستراتېگىيەسى قىسمەن

ئىشقا ئېشىشى مۇمكىن.

● ئوتتۇرا ئاسىيا مىقياسىدا رايون ۋە چېگرا خەۋپسىزلىك مەسىلىلىرى قىسمەن ھەل قىلىنىشى مۇمكىن.

● ئۇيغۇرلارنىڭ خىتاينىڭ يېڭى يىپەك يولى (ياۋرو - ئاسىيا) سىياسىتىگە قوشىدىغان تۆھپىسى يېتەرسىز بولىدۇ.

غەربچە دېموكراتىيەلىشىش يولى:

شى جىنپىڭ ھاكىمىيتى نۇقتىسىدىن بۇ تاللاشنىڭ ئەمەلگە ئېشىشى تەس. خىتاي ھاكىمىيتىنىڭ بىر پارتىيەلىك ھاكىمىيەت سىستېمىسىدىن باشقا بىر يول تۇتۇش ئېھتىمالى يوق. شۇنىڭ بىلەن بىرگە يەنە، دېموكراتىيەنى بىر ھاكىمىيەت سىستېمىسى ياكى سىياسىي ۋە ئىجتىمائىي قىممەت سۈپىتىدە قوبۇل قىلىشمۇ ناھايىتى تەس. يەنە كېلىپ، تىبەت ۋە شەرقىي تۈركىستانىنىڭ مۇستەقىللىققە ئېرىشىشىگە رۇخسەت قىلماسلىق بىلەن بىرگە، زېمىن پۈتۈنلۈكىگە زىيان سالىدىغان ۋە ھاكىمىيەتنى تەۋرىتىدىغان ھېچقانداق ئېھتىماللىققا ئورۇن بەرمەيدۇ. خىتاي غەربچە دېموكراتىيە تۈزۈمىنى قوبۇل قىلغان تەقدىردە بۇنىڭ شەرقىي تۈركىستانغا كۆرسىتىدىغان تەسىرلىرى:

● شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى ئاپتونومىيە قانۇنىنىڭ كەڭ دائىرىدە يولغا قويۇلۇش ئېھتىمالى بار.

● ئۇيغۇرلار ئۆزىنىڭ كىملىكىنى قوغدىيالىشى مۇمكىن، ئەمما دېموكراتىك سىستېمىدا ئاسسىمىلاتسىيە بولۇش ئېھتىمالىمۇ يۇقىرى.

● خىتايلارنىڭ ئۇيغۇرلارنى چەتكە قېقىش، تۆۋەن كۆرۈش ۋە كەمسىتىشى كۆپ ئازىيىدۇ، ئەمما خىتاينىڭ سىياسىي مەدەنىيىتىنىڭ تەسىرى سەۋەبىدىن يېپىق شەكىلدە داۋاملىشىشى مۇمكىن.

● ئۇيغۇرلارنىڭ ئەركىنلىك تەلىپى قىيىنلىشىدۇ، ئەركىنلىك دەۋاسى چېكىنىشكە يۈزلىنىدۇ.

● شەرقىي تۈركىستاندا مۇقىملىق يۇقىرى دەرىجىدە ئىشقا ئېشىشى مۇمكىن.

● غەربىي شىمال رايونلىرىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش ئىستراتېگىيەسىنىڭ ئىشقا

ئىشىش ئىمكانىيەتلىرى كۆپىيىدۇ.

● ئوتتۇرا ئاسىيا نۇقتىسىدىن ئېيتقاندا، رايون ۋە چېگرا بىخەتەرلىكى بىلەن مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەرنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى ھەل بولىدۇ. شۇنىڭدەك، شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئېتنىك، دىنىي ۋە مەدەنىيەت ئالاھىدىلىكلىرى بۇ رايونغا ئىستراتېگىيەلىك چوڭقۇرلۇق ئېلىپ كېلىشى مۇمكىن.

● ئۇيغۇرلار خىتاينىڭ يېڭى يىپەك يولى(ياۋرو – ئاسىيا) سىياسىتىگە تۆھپە قوشۇشى مۇمكىن.

شەرقىي تۈركىستاننىڭ خەۋپسىزلىكى ۋە مۇقىملىقى، ئۇيغۇرلارنىڭ سىياسىي سالاھىيىتى، باياشاتلىق دەرىجىسى ۋە مەدەنىيەت ھوقۇقلىرى ھەممە خىتاينىڭ شەرقىي تۈركىستاندا يولغا قويغان سىياسىتى خىتاينىڭ كېلەچىكىگە چوڭقۇر تەسىر كۆرسىتىدۇ. شەرقىي تۈركىستان خىتاينىڭ تەرەققىي قىلىشى ئۈچۈن مول بايلىقلارغا ئىگە ۋە سىرتقى تەھدىتلەرگە قارشى خىتاينى قوغدايدىغان تەبىئىي بىخەتەر قالقان ھېسابلىنىدۇ. بىر ئىشىك ياكى بىر كۆۋرۈك بولۇش سۈپىتى بىلەن خىتاينىڭ ياۋرو – ئاسىياغا قاراپ يېيىلىش سىياسىتىنىڭ ئەمەلگە ئېشىشىدا ھالقىلىق رول ئوينايدۇ. تۈرك ۋە مۇسۇلمان بولغان ئۇيغۇرلارنىڭ بېيجىڭغا بولغان ساداقىتى، خىتاينىڭ ياۋرو – ئاسىيادىكى مەنپەئەتلىرى ئۈچۈن پايدىلىق. بۇنىڭ ئەكسىچە بېيجىڭدىن يىراقلىشىشى خىتاينىڭ ئىچكى مۇقىملىقنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشنى قىيىنلاشتۇرۇۋېتىدۇ. ھەتتا تاشقى خەۋپلەرنى يارىتىپ، خىتاينىڭ ياۋرو – ئاسىيادىكى مەنپەئەتلىرىگە زىيان سالىدۇ. بېيجىڭنىڭ نۆۋەتتىكى شەرقىي تۈركىستان سىياسىتى بىلەن، يەنى ئۇيغۇر ئاپتونوم رايوننىڭ نوپۇس قۇرۇلمىسىنى ئۆزگەرتىش ۋە مائارىپنى ئۆز ئىچىگە ئالغان مەدەنىيەت ئاسسىملاتسىيە سىياسىتى يۈرگۈزۈش بىلەن بىر نەتىجىگە ئېرىشەلىشى تەس. مىسالغا ئالساق، ئىرېلاندىيە، شوتلاندىيە، كاتالونىيا، باسك، كورسىكا، باۋيېرا ۋە كۇبېك قاتارلىق جايلارنىڭ بۆلۈنۈش چۈشەنچىلىرى مەدەنىيەت ۋە ئېتنىك ئاسسىملاتسىيە سىياسىتى بىلەن ئاخىرلاشقىنى يوق. بۇ مەنىدىن ئېيتقاندا، خىتاينىڭ يېڭى ھاكىمىيىتىنىڭ ئەقىلگە مۇۋاپىق شەرقىي تۈركىستان سىياسىتى مۇھىم ھاياتىي ئەھمىيەتكە ئىگە. ■

تەرجىمە قىلغۇچى: م. كۆكيار

مۇھەررىرى: پروفېسسور ئالىمجان ئىنايەت

دوكتور نۇرئەھمەت قۇربان